

NRØA - Fagkomité for etikk

Innspill til revidering av BØA-planen til møte 3. og 4. mai 2018

Endelig versjon 20.4.18

Fremsendt til NRØA

The business sector is the main engine of employment and development worldwide. Good governance and security are essential for attracting investments and ensuring further development.

(..)

Another major issue obstacle to development is corruption. Panama Papers and other scandals have revealed the scope of the problem. We need, at all levels, to come down hard on corruption and work closely to ensure that we have transparency in all economic transactions. SDG 10 is about inequality. When economies grow, and inequality grows with it, there may be several causes. Corruption is certainly a part of the picture.

Youth unemployment is another sweeping problem: About 40 million new jobs have to be created every year just to keep up with the growing number of people of working age worldwide.

Good governance and the rule of law are basic preconditions for all investors, public as well as private. SDG 8 addresses that.

(..)

Statsminister Erna Solberg på UiBs konferanse om FNs bærekraftsmål 09.02.18

Innhold

Sammendrag

0. Innledning
1. Virksomhetens behov for å ta samfunnsansvar
2. Virksomhetens behov for relevant kompetanse
3. Den eksisterende BØA-palens utilstrekkelighet
4. Forslag til styrking av ESAB-undervisningen
5. Vedlegg:
 - a. Oversikt over studieplaner og emneplaner med fokus på etikk
 - b. Norges oppfølging av næringslivets ansvar for menneskerettighetene
 - c. Holdninger til etikk over 10 år ved ØkAdm HiB
 - d. Eksempel på etikkdager
 - e. Studentinnspill for økt vekt på FNs bærekraftsmål
 - f. Norsif medlemsorganisasjoner 2017

NRØAs fagkomite for etikk:

Høgskolen på Vestlandet: Førsteamanuensis Tom Skauge (leder)

Tom.Skauge@hvl.no

Høgskolen i Lillehammer: Stipendiat Erlend Aas Gulbrandsen

erlend.gulbrandsen@hil.no

Nord universitet: Førsteamanuensis Are Severin Ingulfsvann

are.s.ingulfsvann@nord.no

Handelshøyskole, UiA: Førsteamanuensis Arngrim Hunnes

arngrim.hunnes@uia.no

Handelshøyskolen, UiS: Førsteamanuensis Tarjei Mandt Larsen

tarjei.m.larsen@uis.no

Sammendrag

Dette er andre rapport fra fagkomite for etikk. Den første ble levert i 2013¹. Denne rapport 2 drøfter omfanget som fagretningen etikk, samfunnsansvar og bærekraft (ESAB) har i eksisterende BØA-plan og ved våre læresteder ("er"-dimensjonen). Rapporten drøfter også "bør"-dimensjonen: Hvilket samfunnsoppdrag bør BØA-planen bidra til å oppfylle?

Rapporten er organisert som en "gap"-analyse. Vi finner to gap. Det ene er løfterikt. Det andre er bekymringsfullt. Det løfterike gjelder institusjonenes iverksetting av fagtilbud innen ESAB-fagene. Tabell 1 viser at mange institusjoner har valgt å gå utover BØA-planens minimumskrav på 5 stp. (hvorav minst 2 stp. i dedikert studiesekvens).

Gapet som bekymrer og som kanskje er det viktigste fra våre funn er den dramatiske avstand mellom omgivelsenes forventninger til ESAB-kompetanse og BØA-planens normsetting for den samme kunnskapen.

Vi viser her til verdenssamfunnets normsetting ved FNs 17 bærekraftsmål og norske myndigheters forsøk på å iverksette disse målene om våre forpliktelser knyttet til menneskerettigheter.

Kanskje enda mer dramatisk er gapet mellom behov, innsats, praksiser og kompetanse som er tatt i bruk i arbeids- og næringslivet. Høyere utdanning kan ikke på alle felt være i front i kunnskapsområdene, men det er grenser for hvor langt akterutseilt våre normer om utdanningen skal være. Her registrerer vi et større gap i dag enn ved vår første rapport i 2013.

Kan kunne være fristende å anta at bevisstheten for etiske dilemma hos studentene har økt i takt med økt medieeksposering for etiske trusselbilder. Data fra undersøkelser ved ØkAdm/HiB Bergen for nye studenter gir ikke støtte til en slik antagelse, men indikerer en motsatt tendens (Vedlegg 4). I et foredrag på etikkdagene ved HiB 2015 tok en av Norges ledende forskere Alexander Cappelen til orde for å vurdere om en del tidligere kull studenter ved NHH burde kalles tilbake for faglig overhaling etter mønster fra Toyota når det er oppdaget alvorlige defekter ved et bilmerke.

Det er komiteens oppfatning at ingen utdanninger med grunnlag i BØA-planen bør ha mindre enn 20 stp. om ESAB-tema, der 15 stp. er dedikerte kurs. Dersom BØA-planen skisserer minimumsnormer bør 10 stp. være absolutt nedre grense, der minimum 7.5 stp. bør være et dedikert kurs, ivaretatt av særskilt fagkompetanse. ESAB- bør være et hovedfagsområde BØA-planen.

Komiteen har ikke fått anledning til å kommentere utkastet til BØA-plan som ble fremsendt for få dager siden, men vi har valgt å jobbe frem et forslag til formuleringer i en programplan som bygger på læringsutbytteformatet. Alle hovedfagsområder bør ha en formulering under kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse. Dette er komiteens forslag til ESAB-formuleringer i BØA-planen:

¹ http://www.uhr.no/rad_og_utvalg/nasjonale_rad/nroa/fagkomiteer

Kunnskaper Studenten har ...	<i>-kunnskap om bærekraft, etikk, samfunnssvar og etiske trusselbilder innen fagfeltet (ESAB)</i>
Ferdigheter Studenten...	<i>-kan anvende faglig kunnskap og relevante resultater fra forsknings- og utviklingsarbeid på praktiske og teoretiske problemstillinger knyttet til ESAB og treffe begrunnede valg</i>
Generell kompetanse Studenten...	<i>–har innsikt i relevante normer, lover, institusjoner, fag- og yrkesetiske problemstillinger knyttet til ESAB.</i>

0. INNLEDNING

«[Bruk av bærekraftskriterier i kapitalforvaltningen har] blitt en integrert del av alt vi gjør i Nordea, og da er det problematisk at de økonomene vi rekrutterer i dag, ikke har lært i skolen den kompetansen vi trenger. [...] Dette er en mulighet akademia må utnytte. Næringslivet kommer til å ha stadig større behov for denne kompetansen fremover.»

(Snorre Storset, adm. dir. i Nordea Norge)

Vi utdanner fremtidens beslutningstakere i offentlig og privat virksomhet i Norge. De skal lede og gi kloke råd om mål, midler, struktur og verdigrunnlag for sine virksomheter. Alle vil få ansvar for å takle dilemma knyttet til etikk, samfunnsansvar og bærekraft. Lokalt, nasjonalt og globalt er det stort behov for ansvarlig ledelse som kombinerer kunnskap med høy integritet. BØA-planen er NRØA sitt viktigste virkemiddel for å bidra til ansvarlig ledelse og ansvarlige medarbeidere.

Vi argumenter i denne rapporten for at den reviderte BØA-planen bør legge opp til en betydelig styrking av undervisningen i etikk, samfunnsansvar og bærekraft (ESAB) sammenlignet med det den eksisterende planen gjør.

Vårt innspill bygger videre på vår tidligere rapport (NRØAs Fagkomité for etikk, 2013), og det er motivert av at behovet for å tilkjenne ESAB-undervisningen større plass innen det økonomisk-administrative fagområdet nå er større en noensinne.

Utfra alvoret i de etiske dilemma, etiske trusselbilder og forsterkede normer og lovgivning bør ingen BØA-studenter ha mindre enn 20 stp. Som et *minimum* bør den reviderte planen inneholde et krav om minimum 10 stp. undervisning i ESAB, hvorav minst 7,5 stp. skal dekkes gjennom et eget kurs. I tillegg går vi inn for at ESAB defineres som et hovedfagsområde, på linje med bedriftsøkonomisk analyse, administrasjonsfag, samfunnsøkonomisk analyse og metodefag.

Våre anbefalinger hviler på tre hovedpremisser:

- (1) Av så vel økonomisk-strategiske som av moralske grunner, har virksomheter – offentlige så vel som private – i dag behov for å ta en omfattende grad av samfunnsansvar.
- (2) For at virksomheter skal kunne ta dette ansvaret på en økonomisk og moralsk forsvarlig måte, må de fremtidige beslutningstagere gis relevant kunnskap og kompetanse innen ESAB som en vesentlig del av sin Bachelor-utdanning.
- (3) Den ESAB-undervisning som den eksisterende BØA-planen legger opp til er utilstrekkelig i så henseende, men flere institusjoner har valgt å vektlegge ESAB-tema godt utover dagens plankrav.

I det følgende vil vi utdype disse premissene, og de konklusjonene vi trekker fra dem.

Vi har valgt å disponere vår rapport slik: 1. Virksomhetens behov for å ta samfunnsansvar. 2. Virksomhetens behov for relevant kompetanse. 3. Den eksisterende BØA-palens utilstrekkelighet. 4. Forslag til styrking av ESAB-undervisningen. 5. Vedlegg.

1. VIRKSOMHETERS BEHOV FOR Å TA SAMFUNNSANSVAR

Det er to hovedtyper av grunner til at virksomheter i dag bør påta seg en omfattende grad av samfunnsansvar: økonomisk-strategiske og moralske, eller – for å snakke med Max Weber – formålsrasjonelle og verdirasjonelle (Weber 1968).

1.1 Økonomisk-strategiske grunner

De strategisk-økonomisk grunnene knytter seg til bedriftenes kjerneansvar – ansvaret for å drive på en økonomisk effektiv og profitabel måte. I dagens situasjon, med stadig økende medieoppmerksomhet, og et tiltagende forventningspress fra myndigheter og andre interessenter, er det å ikke opptre ansvarlig forbundet med betydelig økonomisk og strategisk risiko.

På den ene side kan avdekket uansvarlig opptreden medføre betydelig svekkelse av omdømme, med tap av markedsandeler til følge (jfr. Co-operative Bank 2008).² Som følge av det stigma den i dag representerer, kan slik opptreden også lede til problemer med å rekruttere de beste medarbeiderne, som, i den grad de kan, av hensyn til egen karriere vil velge å assosiere seg med mer stuerene virksomheter. Nylig har bla. Facebook og Amazon erfart at svekket omdømme har en høy pris.

På den annen side kan ansvarlig opptreden gi en rekke økonomiske og strategiske fordeler. Ikke bare kan den styrke bedriftens omdømme og markedsposisjon. Det finnes også en etter hvert omfattende litteratur om sammenhengen mellom ansvarlighet og lønnsomhet. Denne litteraturen indikerer at bedrifter som søker å bygge ansvarlighet inn i sin kjernevirksomhet ikke bare kan oppnå klare konkurransefortrinn, men også kan åpne opp nye virksomhetsområder (Jørgensen & Pedersen 2013; Midttun 2013; Carson et. al. 2015). Proaktive strategier fra virksomheters side vil i tillegg bidra til å redusere behovet for lovregulering, og dermed til større handlingsfrihet.

1.2 Moralske grunner

De moralske grunnene for at en virksomhet skal ta samfunnsansvar knytter seg til den til dels enorme makt bedrifter i dag besitter. Men økende ulikhet øker denne makten hos få beslutningstakere. Moderne bedrifter kan på fundamentalt vis påvirke de miljømessige, sosiale, og politiske livsbetingelsene til mennesker som på ulike måter avhenger av dem. Valg med hensyn til utslipp og avfallshåndtering kan bidra vesentlig til å avhjelpe eller forsterke miljøproblemer. Beslutninger om nedleggelse eller ikke av virksomheter kan være avgjørende

² I en undersøkelse gjennomført av *The Economist* i 2008 oppgir et flertall av globale virksomhetsledere at hovedgrunnen til å bry seg med etikk i næringslivssammenheng er å beskytte omdømmet til merkevaren.

for eksistensen til hele lokalsamfunn. Investeringsbeslutninger kan fungere som et effektivt verktøy for etablering og beskyttelse av sosiale, sivile og politiske rettigheter.

Med denne store makten følger det imidlertid et tilsvarende stort ansvar – et ansvar bedriftene moralsk sett er henvist til å påta seg, enten det er profitabelt eller ei. Hvilken nøyaktig rekkevidde ansvaret har, og hva det konkret betyr å ta det, er omdiskutert (Carroll 1991; Elkington, 1997; Carson et al. 2015). Dette svekker imidlertid ikke forventningene om samfunnsansvar på noen måte, men bidrar kun til å fremheve viktigheten av mer forskning på området, og av at de økonomisk-administrative utdanningene i langt større grad enn i dag formidler forskningsresultatene til fremtidens beslutningstakere.

2. VIRKSOMHETERS BEHOV FOR RELEVANT KUNNSKAP OG KOMPETANSE

For at virksomheter skal kunne møte sine strategisk-økonomiske og moralske behov for å ta samfunnsansvar trenger de relevant kunnskap og kompetanse. Denne kunnskapen og kompetansen har de økonomisk-administrative utdanningene et betydelig ansvar for å bidra til formidling av. Slik utdanningen av broingeniører har feilet dersom de utdannede ingeniører mangler kunnskap om fysisk bærekraft, har våre utdanninger feilet dersom de kandidater vi tilbyr arbeidslivet står uten nødvendig kompetanse innen økonomisk, sosial og miljømessig bærekraft.

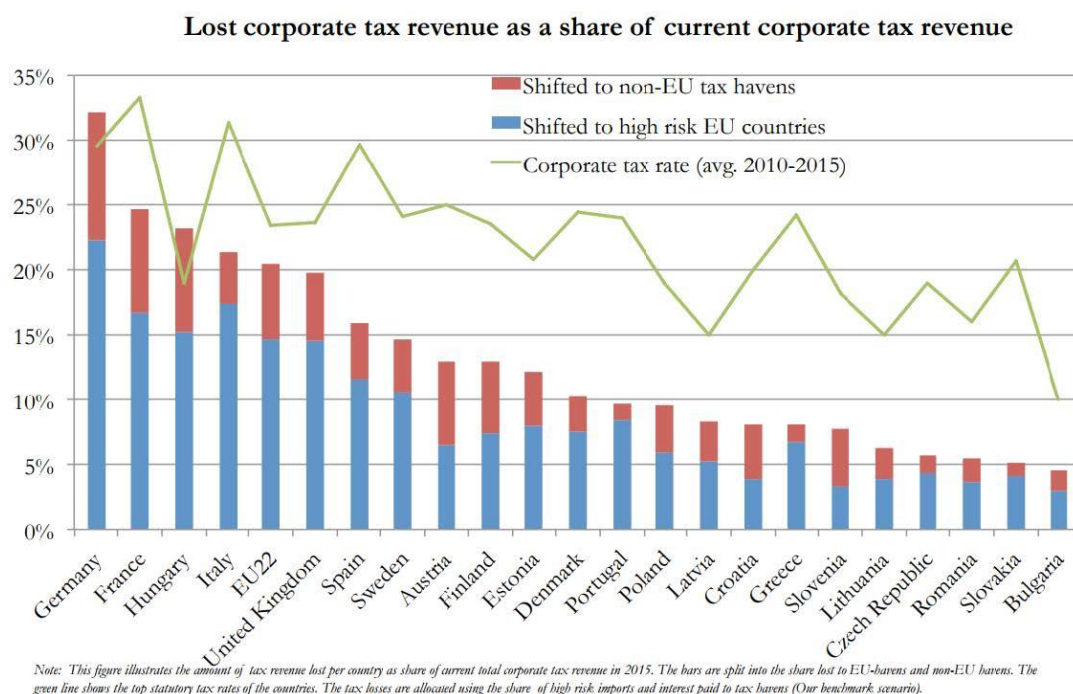
Våre kandidater blir sentrale beslutningstakere i samfunns-, arbeids- og næringsliv. I offentlig sektor får mange i oppdrag å forvalte store offentlige verdier og/eller bidra til forvaltning og regelproduksjon på vegne av fellesskapsinteressene.

I privat sektor vil beslutningstakere med vår utdanningsbakgrunn som medarbeidere og ledere i mange virksomheter ha ansvar for å forvalte store verdier på vegne av eiere og andre interessenter som blir definert inn som relevante.

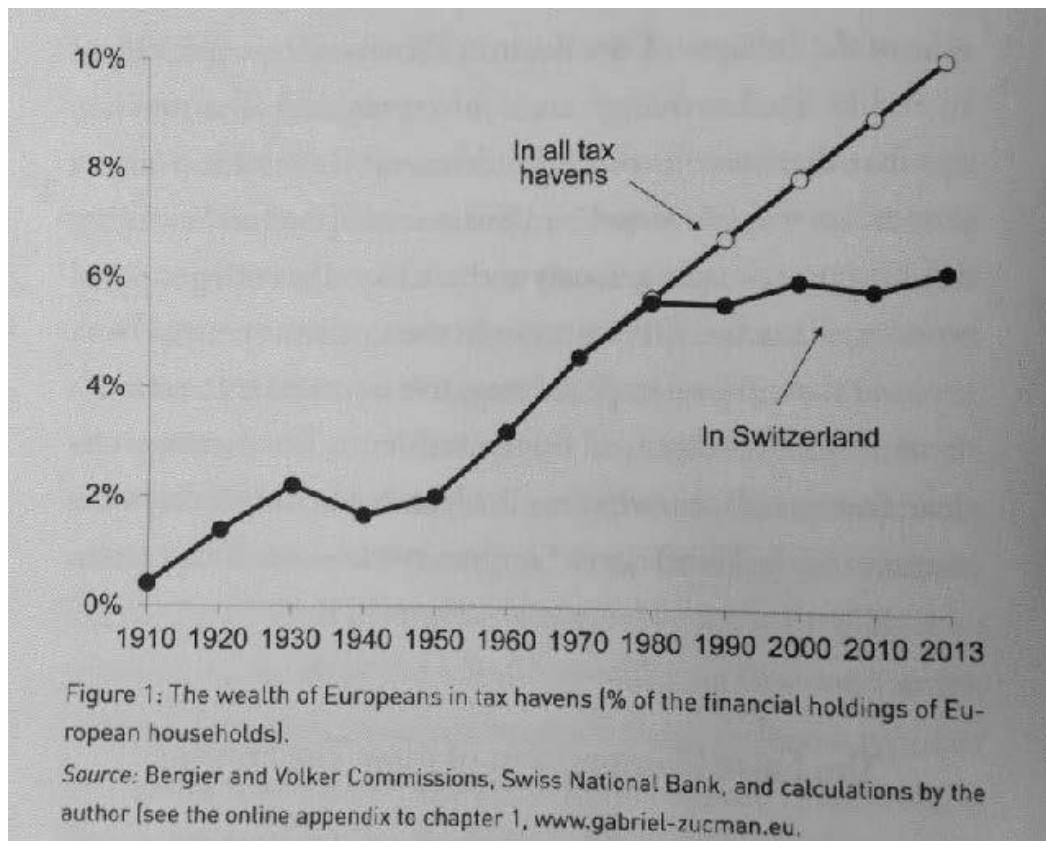
Slik må vi forberede våre kandidater både til å inngå i den viktige kontinentale og særlig den Skandinaviske tradisjonen med sterk offentlig sektor og demokratiske styringstradisjoner, men også den sentrale ideen fra Corporate Social Responsibility (CSR) som legger frivillighet til grunn. Kravet til lovlidighet («compliance») har en etisk-normativ dimensjon. Men større transparens (Panama-papers, Paradise papers, Offshore leaks, Bahama leaks, Luxleaks, Swiss leaks, Cablegate) og områder med strengere lovgivning (korrupsjon, hvitvasking, skatte- og konkurransekriminalitet) – gjør at hvitvaskforbrytelser i mange tilfeller er mer risikofylt enn før og ikke lenger «lønner seg».

Likevel er det store verdier som blir stuert vekk i skatteparadis fortsatt.

The EU loses 20% of its corporate tax revenue due to tax havens

Figur 1: Skattetap i EU. Kilde: Zucman, G: 2017: Globalization and Tax Justice

Figur 2: Formuer fra EU i skatteparadis. Kilde: Zucman, G: 2017: Globalization and Tax Justice

I omgivelsene for aktører i offentlig sektor og privat sektor foregår viktige prosesser for etablering av ny og forsterket normativ orden inne ulike politikk- og fagfelt. FN sine 17 bærekraftskrav (SDG)³ er en ny global dagsorden etter FN sine fattigdomsmål (MDG)⁴. Flere av FN sine bærekraftsmål er direkte relevant for vår utdanning og de utfordringer våre ferdige kandidater sannsynligvis vil få etter endt utdannelse. Noen har indirekte betydning. Det er siste året skjedde en sterk bevisstgjøring innen universitets- og høgskolene i Norge med sikte på å adressere SDG i undervisning, forskning, formidling og innovasjon. En nylig avhold konferanse ved UiB samlet flere hundre lærere, forskere, studenter og andre interessenter og ikke mindre enn en statsminister og to statsråder⁵.

Tilsvarende erfarer vi sterk global normsending fra klimakonferansen i Paris, fra FNs organisasjon for arbeidsrettigheter og anti slaveriarbeid (ILO)⁶, fra institusjoner som jobber mot korrupsjon⁷, skattekriminalitet⁸ og konkurransekriminalitet.

Uavhengige organisasjoner i sivil sektor (NGO) har stor gjennomslagskraft i en rekke saker om etisk atferd, klima-, manglende HMS og økonomisk kriminalitet ofte i sterk kobling med media.

³ <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

⁴ <https://www.un.org/millenniumgoals/>

⁵ <http://www.uib.no/en/sdgconference>

⁶ <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>

⁷ <http://www.oecd.org/corruption/>

⁸ <http://www.oecd.org/tax/>

Lekkasjene fra hemmelige beslutningssystemer (Panamapapers mfl.) har gitt offentligheten innsyn i hemmelige formuer som i mange tilfeller er basert på kriminelle handlinger og/eller ulovlig skatteflukt. Tilsvarende har myndigheter og offentligheten fått kunnskap organisasjoner og institusjoner som har ulovlig hemmelighold som sitt særlige verdigrunnlag.

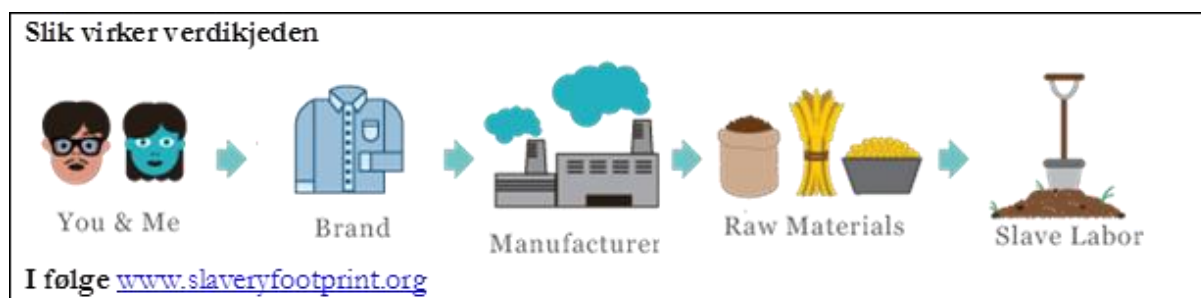
Flere viktige globale normer for etisk kapitalisme og rettferdige og likeverdige konkurranseforhold er også støttet opp av nasjonal lovgivning som har globale virkninger, bla. den amerikanske Foreign Corruption Act⁹ og den Britiske Bribery Act¹⁰.

Tilsvarende gir nye normer, lover og institusjoner for etisk virksomhet føringer for beslutningstakere i Norge. Norsk korrupsjonslovgivning ble skjerpet i 2003 (straffelovens kap. 26). Regnskapsloven har fått krav om rapportering av samfunnsansvar (Lov om årsregnskap § 3-3c).

Samlet sett stiller sterke normer, nasjonale og internasjonale sterke forventninger til moderne beslutningstakere innen offentlig og privat sektor utdannet hos oss. Og om våre kandidater ikke gjennom sine studier og andre livserfaringer ikke har bevissthet om moralske forpliktelser i sitt arbeid, kan manglende kunnskap og bevissthet gi omdømme utfordringer med effekter på virksomhetens økonomiske bunnlinje.

Beslutningstakers ansvar kan være av ulik art. Det har vært vanlig å skille mellom formelt ansvar, juridisk ansvar, kausalt ansvar og moralsk ansvar (Carson 2015: Det er også viktig for aktører i offentlig og privat virksomhet å være bevisst de to hovedsakene for samfunnsansvarets omfang: Tid og Rom. *Tidsaksen*: Hvor langt tilbake i fortid og i fremtid og under hvilke betingelser går juridisk og det etiske ansvar for en virksomhet? *Romaksen*: Hvor omfattende del av verdikjeden tar eller bør en virksomhet ta mellom FOU-produksjon-distribusjon-markedsføring/salg og service. Her er det ingen enkle svar – men utrente aktører kan bli overrasket over hvor omfattende omgivelsene – f.eks. media – forventer at samfunnsansvaret blir forstått.

Bevissthet for at vi alle har en plass i verdikjeden har vært del av undervisning og pedagogiske valg for etikkundervisningen i Bergen og Haugesund: Her har studentene fått i oppdrag å legge inn forbruksdata på nettstedet www.slaveryfootprint.no.

⁹ <https://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act>

¹⁰ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents>

En forelesning i Haugesund i mars 2018 viste at klassen for sitt forbruk i snitt baserte seg på 45 arbeidere i moderne slaveri. Samlet hadde inngikk 3375 slaver i forbrukskjeden for klassen. Med et anslag på vel 30 millioner er moderne slaveri er også blitt et forskningstema innen våre fagfelt (Crane 2013).

En nylig masteroppgave har gjennomgått normsettet fra FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter til norske myndigheters oppfølging (Vedlegg 4)(Bryde 2017).

FNs veiledende prinsipper (UNGP) fra 2011 er en forlengelse av FNs spesialrepresentant Ruggie sin rapport fra 2008 *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*. Rammeverket hviler på tre pilarer:

1. Protect: Statens plikt til å beskytte menneskerettighetene (prinsipp 1–10)
2. Respect: Selskapers ansvar for å respektere menneskerettighetene (prinsipp 11–24)
3. Remedy: Statens og næringslivets ansvar for å rette opp igjen menneskerettighetsbrudd og sikre effektiv tilgang til rettslige og ikke-rettslige klageordninger (prinsipp 25-31)

Regjeringen la i 2015 frem en handlingsplan for å følge opp FNs prinsipper. Var tredelt. 1. Følge opp FNs veiledende prinsipper og fremme næringslivets ansvar for menneskerettighetene. 2. Skape likeverdige betingelser for næringslivet. 3. Ønske om dialog og samstemt politikk på området.

Handlingsplanen har to mål: Den skal bidra til å sikre statens internasjonale forpliktelse til å beskytte individer mot overgrep innen egen jurisdiksjon. Den viser til at næringsvirksomhet i Norge er bundet av norsk lovverk. Utenfor Norge stiller regjeringen forventninger til at norske selskaper følger de internasjonale menneskerettighetene, uavhengig av om nasjonal lovgivning forplikter til det. Disse forventningene er størst for store selskaper og for statseide selskaper. Handlingsplanen understreker at næringslivet har et selvstendig ansvar.

Dernest skal handlingsplanen bidra til at næringslivet *respekterer* menneskerettighetene. Det betyr at selskaper unngår å krenke andres rettigheter gjennom egen virksomhet. Det knyttes således til et *negativt* ansvar om «do no harm». Ansvaret gjelder både det som kan knyttes direkte til selskapets egen virksomhet, produkter og tjenester, men også *medvirkning* til menneskerettighetsovergrep gjennom selskapets forretningsforbindelser. I handlingsplanen forbindes næringslivets ansvar også til en *positiv* påvirkning på menneskerettighetene gjennom uttrykk som «bidra til å løse globale utfordringer» og «sosial og bærekraftig økonomisk utvikling». Det er uklart hvordan handlingsplanen vektlegger rekkevidden av ansvaret når de skriver at dette ikke må forstås som at «[...] et selskap dermed også har et medvirkningsansvar for forretningsforbindelsers uheldige praksis» (ibid:32).

I et innlegg ved Etikkdagene HiB 2015 holdt professor Alexander Cappelen et innlegg om den viktige forskningen som foregår ved Choice lab /NHH. Basert på erfaring fra sitt virke spurte han om tiden var moden for å kalle tilbake tidligere studenter for faglig overhaling med tanke på større bevissthet og kunnskap om etikk:

Bør vi tilbakekalle tidligere studenter ?

Toyota tilbakekaller halvannen million biler

Vår utdanning skal utdanne ansvarlige medarbeidere og ledere som skal forvalte private og offentlige midler og interesser med høy integritet. Kunnskap om og vurderingsevne for etikk, samfunnsansvar og bærekraft er av stor betydning for måloppnåelse lokalt og globalt.

3. DEN EKSISTERENDE BØA-PANENS UTILSTREKKELIGHET

Det finnes på flere områder betydelige gap mellom ESAB undervisning som den eksisterende BØA-planen legger opp til og det faktiske behovet for ESAB-kunnskap og -kompetanse.

3.1 Den eksisterende planens krav

Den eksisterende BØA-planen stiller krav om minst 5 stp. undervisning i etikk og samfunnsansvar på Bachelor-nivå (ss. 3-4). Fagområdet etikk og samfunnsansvar defineres i planen som å tilhøre det økonomisk-administrative fagfeltet, som det stilles krav om minst 120 stp. undervisning innenfor. Området gis imidlertid ikke status av å være et såkalt hovedfagområde innen feltet, som kun regnes som å omfatte fire slike områder: Bedriftsøkonomisk Analyse, Administrasjonsfag, Samfunnsøkonomi og Metodefag.

For hvert av de fire hovedfagområdenes del presenterer planen både en overordnet og en mer spesifikk læringsutbyttebeskrivelse. Når det gjelder etikk og samfunnsansvar, presenterer den kun en beskrivelse av sistnevnte type. Om innholdet i undervisningen sies det der innledningsvis følgende:

Det skal være undervisning i etikk og samfunnsansvar (corporate social responsibility). Studentene skal gis kunnskap om grunnleggende etiske prinsipper og trening i å

anvende disse prinsippene på praktiske problemstillinger knyttet opp mot det økonomisk-administrative området. Studentene skal videre få en forståelse av hva det vil innebære for en virksomhet å ta samfunnsansvar (s. 19).

Om undervisningens omfang og struktur heter det videre:

Temaet skal ha et omfang på minimum 5 studiepoeng. Det anbefales at etikkundervisningen organiseres som et selvstendig emne, men den kan eventuelt integreres i andre emner også i de obligatoriske. Det enkelte studiested avgjør selv hvor og hvordan det gjøres. Det skal dog uansett være en egen dedikert undervisningssekvens i etikk på minimum 2 studiepoeng; for å sikre at alle kandidatene kjenner de grunnleggende etiske prinsippene og for å legge til rette for etisk refleksjon i de andre emnene. Studentene skal da prøves i etikkdelen av emnet. Alternativt kan undervisningen gis som en del av ex. phil. / ex. fac (s. 19)

Beskrivelsen avsluttes med en mer konkret angivelse av læringsmål:

Studentene skal:

- *kjenne til sentrale etiske retninger; som for eksempel etisk egoisme, utilitarisme, pliktetikk, dydsetikk og diskursetikk*
- *kjenne til sentrale problemstillinger rundt samfunnsansvar; som for eksempel interessentteori, den tredelte bunnlinjen, ansvarshierarkiet, samfunns- og miljøansvar, miljøledelsessystemer (som Miljøfyrtårn, EMAS, ISO og Svanemerket) og flerkulturell integrasjon*
- *være i stand til å bruke teori om samfunnsansvar forankret i etiske begreper, teorier og modeller for å identifisere og foreslå begrunnede løsninger på etiske og miljømessige problemstillinger*
- *utvikle selvstendig kritisk tenkning som gir bevissthet om hvordan valg av teoretisk perspektiv påvirker håndteringen av etiske dilemma (s. 19).*

I tillegg til det den egne læringsutbyttebeskrivelse sier, finnes det også fire korte referanser til undervisning i etikk og samfunnsansvar i læringsutbyttebeskrivelsen for Administrasjonsfag. I beskrivelsen under «Markedsføring» heter det der at:

Studentene skal ha kunnskap om og kunne anvende sentrale modeller og teorier innen etikk, miljø og samfunnsansvar (s. 11).

Og i beskrivelsen under «Organisasjon og Ledelse» sies det først at:

Studentene skal ha kunnskap om etiske dilemmaer i organisasjonssammenheng (s. 12).

Og videre:

Studentene skal også kunne reflektere omkring organisasjoners etiske dilemmaer og samfunnsansvar (s. 12).

Endelig, i beskrivelsen under «Foretaksstrategi» fremholdes det at:

Studentene skal ha kunnskap om samfunnsansvar og etikk (s. 13).

3.2 Gap mellom planens krav og faktisk undervisningstilbud

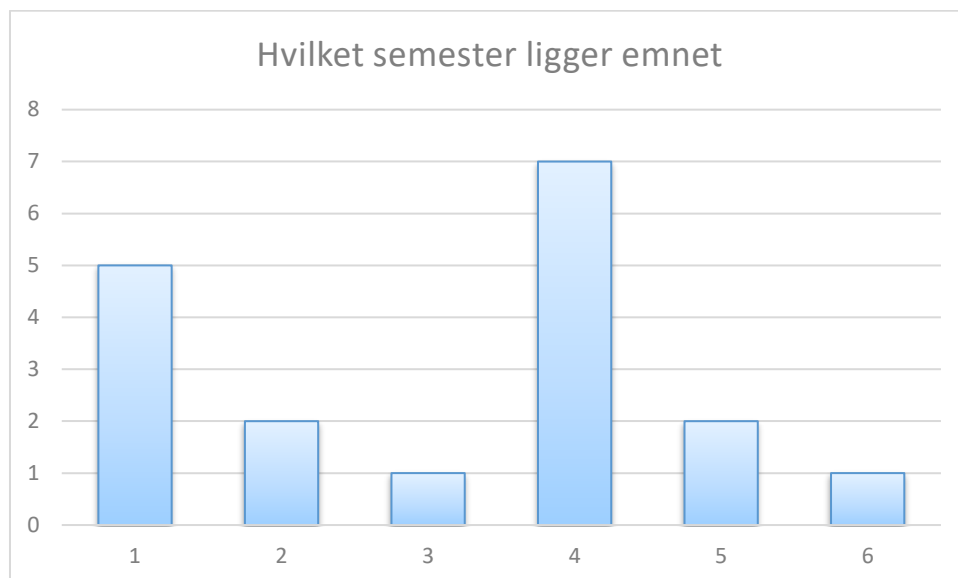
Den gode nyheten for NRØA er at flere institusjoner har gått utover planens minimumskrav. Vi har altså et positivt gap når det gjelder kapasitet for og omfang av ESAB-undervisning.

PhD-student Cathrine Borgen har laget en oversikt over institusjonenes studieplaner. Oversikten er i sin helhet gjengitt i vedlegg 3. Her følger oversikt over omfanget av obligatoriske emner:

Tabell 1: Obligatoriske emner med *etikk*, *CSR* eller *filosofi* i tittelen

	Institusjon	Emnetittel og kode	Antall stp	Semester
1	Høgskolen i Innlandet (INN)	Etikk og samfunnsansvar (OLA1008/1)	7,5	4
2	Høgskolen i Molde (HiM)	Etikk (ADM620)	7,5	4
3	Høgskolen i Sørøst-Norge (HSN)	Etikk og samfunnsansvar (ETI 1000)	7,5	1
4	Høgskolen i Østfold (HiØ)	Etikk og samfunnsansvar (SFB17013)	5	4
5	Høgskolen på Vestlandet (HVL)	Etikk (ØKB2120), Haugesund	7,5	4
		Etikk og samfunnsansvar (OR6-1010), Sogn og fjordane	7,5	1
		Organisasjon II og Etikk (ØAO015), Bergen	2,5	4
6	Høgskolen Kristiania (HK)	Foretningsetikk	7,5	5
7	Nord universitet (NORD)	Ex. phil. (FIL1001)	7,5	1
8	Norges Handelshøyskole (NHH)	Introduksjonskurs i Etikk (IKEI)	3,8	1
9	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)	Examen philosophicum (PHI100/PHI)	10	3
10	NTNU	Bærekraft og anvendt etikk (SMF3082), Gjøvik	5	5
		Etikk (INT3001), Trondheim	7,5	6
		Etikk og entreprenørskap (AI101814), Ålesund	7,5	1
11	OsloMet	Markedsføring og etikk (ØAADM1000)	7,5	1
12	Universitetet i Agder (UiA)	Innføring i økonomisk tenkning og etikk (SE-109-1/G)	7,5	1
13	Universitetet i Stavanger (UiS)	Examen philosophicum (SVEXPHIL4)	10	4
14	Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT)	Examen philosophicum (FIL 700/704)	10	2

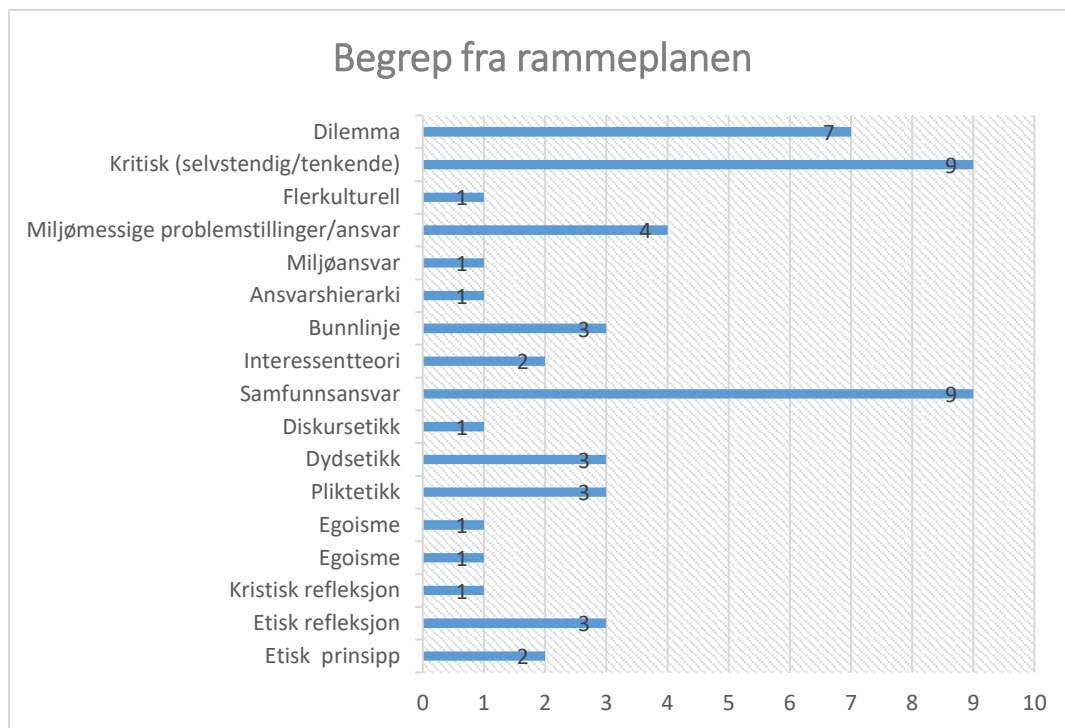
Semester

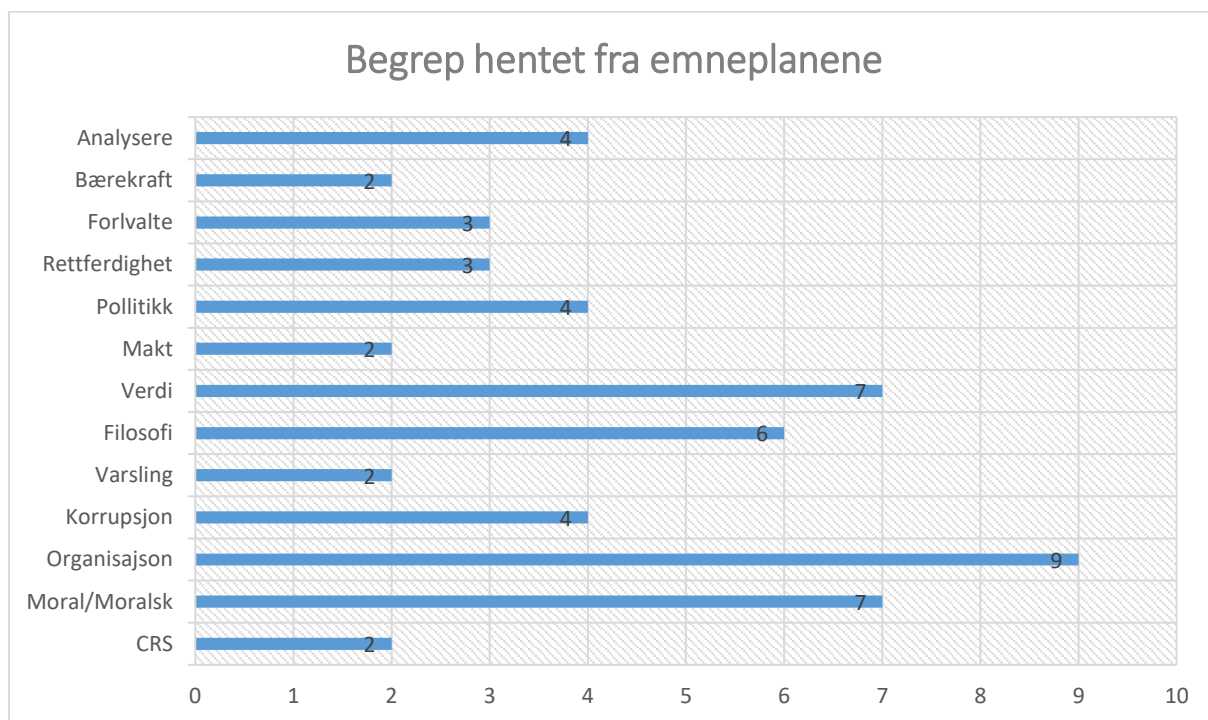
Tabell 2: Innhold og læringsutbytte

Med unntak av HiØ, ser ingen til strengt å holde seg til det som er uttrykt i NRØA planen under overskriften *Etikk og samfunnsansvar*, samtidig ser det ut til at alle holder seg til deler av tematikken. På tross av variasjoner, (som like godt kan handle om opplevelsen av relevans og sammenheng mellom emneplan og undervisning) ser alle ut til å behandle etikk fra relevante perspektiv. HiØ utmerker seg ved å ligge tett opp til planen, i tillegg til tydelig fordypning av noen områder.

Under er en oversikt over begrep brukt i planen. Disse er tatt ut av kontekst, og funnet under forskjellige overskrifter i emneplanene (igjen utfordrende med sammenligning når formatet på planen varierer).

Antall planer hvor begrepene inngår, kan inngå flere ganger i planen uten at det framgår her.

Tabell 3 og 4: *Antall planer hvor begrepene inngår. Begrepene er valgt ut ved å lese igjennom planene og søke etter de ordene som oppleves som innholdsbærende og går igjen i mer enn en plan. Dette er begrep etter førstegangs rask lesing, ved mer inngående lesing vil en kunne supplere med andre begrep. Begrepen fra tabellene over brukt i de respektive institusjoners emneplaner*

3.2 Gap mellom planens krav og samfunnsforventningene

Dagens BØA-plan har et krav om minimum 5 stp. etikk, hvor av minst 2 som egen sekvens, alternativt som del av ex-phil / ex.fac., der det stilles krav om teoretisk kunnskap om etiske teorier, forskjellige former for miljøledelsessystem, og teorier om samfunnsansvar og refleksjon. Ser man på hva som forventes er dette lite.

Verdenssamfunnet

Blant de 17 målene FN har satt for å fremme bærekraftig utvikling er det flere som har direkte kobling til hvordan bedrifter og næringsliv ønskes endret for å oppnå bærekraftig utvikling.

Vi kan ikke her gå inn på alle relevante mål, men vil trekke fram mål 8: "Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle". Mål 12: "Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre" og Mål 15, "Beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av arts mangfold, som særskilte relevante. Disse går til kjernen av ESA fagene.

I tillegg er mål 3, "Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle uansett alder" relevant. Dette målet representerer en satsing som man finner som hovedmål i økologisk økonomi med sitt fokus på at økonomiens oppgave er å bidra til livskvalitet (Costanza et.al. 2014). Økonomien ble av Thomas Kuhn (1971) fremstilt som en av få samfunnsvitenskaper som ikke var i en paradigme diskusjon, men de senere 40 årene viser at alternative paradigmer til den neoklassiske forståelsen av mennesker og samfunn for lengst er etablert med sterke forskersamfunn og studier. Økonomisk utdanning i Norge har i liten grad tatt dette innover seg, men etter hvert som kravene til bærekraftig utvikling er blitt stadig sterkere og kjennskapet i samfunnet for øvrig til godt utviklede alternativer økes må en kunne forvente at det kommer et krav og en forventning om at økonomisk utdanning må ta innover seg at man er i et flerparadigmatisk fagfelt.

FNs konferanse for finansiering av utvikling i 2015 slo likeledes fast at for å klare å finansiere en bærekraftig utvikling må det gjøres tiltak for å stanse kapitalflukt, hindre korrupsjon og utvikle mer pålitelig skattesystemer <http://www.undocs.org/A/RES/69/313> (seksjon 23).

Det er uttrykt ønske fra FN at næringslivet skal bidra og ha en sentral rolle for å oppnå disse målene. Da må også framtidens bedriftsøkonomer få mulighet til å tilegne seg den kunnskapen man i framtiden vil forvente at de har.

Norge

St.meld. nr. 10 (2008-2009): Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi omhandler blant annet mål, ambisjoner og forventninger til samfunnsansvaret. I stortingsmeldingen knyttes samfunnsansvaret opp mot 5 grupper med interessenter medarbeidere, leverandører, kunder, eiere og samfunnet. Miljø og Klima er lagt under sistnevnte, men burde vært i en egen

gruppe for natur og miljø. Her hevdes det blant annet at statlig eide bedrifter skal være ledende i å ta samfunnsansvar, hvilket vil si at man skal ta ansvar for alle disse 5 (egentlig 6) områdene. Samfunnsansvaret knyttes opp mot store deler av statlig virksomhet.

Likeledes stiller meldingen med forventninger til norske bedrifter med internasjonal virksomhet innenfor menneskerettigheter, ILOs kjernekonvensjoner(NB), HMS standarder, organisasjonsrett, miljøhensyn, bærekraftig utvikling, motarbeiding av korrupsjon og åpenhet. Stortingsmeldingen legger i tillegg opp til blant annet at norske bedrifter skal integrere et bevisst forhold til samfunnsansvar i styre, ledelse og bedriftskultur, bygge og utvikle nødvendig kompetanse, utarbeide og ta i bruk retningslinjer for samfunnsansvar.

Innenfor forskning er det verdt å nevne at Jung and Ha-Brookshire (2017) hevder at fra forbrukernes side forventes det at bedrifter opptre anstendig og tar ansvar. De finner at forbrukerne mener at arbeidsforhold er det viktigste området for samfunnsansvar, deretter føler ansvar for natur og miljø, støtte til nærmiljø (community support) og transparency.

Disse perspektivene synliggjør viktigheten av at studentene tar med seg kunnskap og refleksjon inn i arbeidslivet, uavhengig av om de skal inn i offentlig eller privat sektor. Sett i forhold til de mål som settes i BA – planen i dag er det lite som tyder på at man gir tilstrekkelig undervisning i forhold til de forventninger som pr. i dag stilles fra både myndigheter og forbrukere. Sentrale mangler er både relatert til lovverk og internasjonale konvensjoner.

3.3 Gap mellom planens krav og arbeids- og næringslivets behov

«For businesses to be sustainable, it's vital for future leaders to understand and engage with sustainability issues. [...] Sustainable learning should be at the core of executive education.»

(Jean-Marc Duvoisin, CEO, Nespresso)¹¹

Norsk næringsliv står overfor flere typer impulser som belønner og delvis også framtvinger økt arbeid med bærekraft fremover, impulser som skaper et kunnskapsbehov som BØA-planen i dagens utgave antakelig ikke dekker inn på tilstrekkelig vis. Disse impulsene gjør seg gjeldende blant annet i form av:

(1) *Internasjonale strømninger i retning økt bærekraft.* Internasjonale strømninger peker i retning en sterk og økende oppmerksomhet rundt bærekraft i næringslivet. Midttun (2013) argumenterer for at disse strømningene utgjør en global megatrend.¹² Et konkret utslag av denne megatrenden er framveksten av næringslivsdrevne initiativer og paraplyorganisasjoner som jobber for et mer bærekraftig næringsliv, blant annet [Sustainable Brands](#) og [World Business Council for Sustainable Development](#). Disse organisasjonene framhever både i hvor

¹¹ Hentet fra <https://www.theguardian.com/sustainable-business/sustainable-business-education-expert-views>

¹² Se for eksempel Midttun (2013, s. 19) for en grafisk fremstilling av økningen i nyhetsartikler om samfunnsansvar fra 2000-2010.

stor grad bærekraft er i ferd med å omvelte samfunnet, og samtidig at det er mange muligheter til å realisere lønnsomhet gjennom å jobbe med bærekraft. En sentral del av disse organisasjonenes mandat er å hjelpe sine medlemmer til å øke egen bærekraftighet slik at medlemmene ikke blir akterutseilt i møte med omveltninger fra megatrenden bærekraft.

(2) *Insentiver fra virkemiddelapparatet.* Norsk virkemiddelapparat, representert ved for eksempel Norsk forskningsråd og Innovasjon Norge, har innarbeidet bærekraftig næringsliv et sentral element i sine strategier (Innovasjon Norge, udatert; Norges forskningsråd, 2015). Enova støtter også bærekraftstiltak i næringslivet (Enova, udatert), og har blant annet gått inn med støtte til klyngeutvikling av grønne industriklynger som *Maritime CleanTech* og *Eyde-klyngen* (Kringstad, 2018a, 2018b).¹³

(3) *Innstramminger fra virkemiddelapparatet.* Regjeringen varsler i sin strategi for grønn vekst at myndighetene skal være «pådrivere i arbeidet for lavutslippssamfunnet» og at forurensere skal betale, i tillegg til at strategien fremhever at «Det skal legges til rette for at forbrukere, næringsliv og investorer har nødvendig informasjon til å velge grønne løsninger og produkter» (Klima- og miljødepartementet, 2017). Dette tyder på at organisasjoner blant annet vil måtte belage seg på å dokumentere eget fotavtrykk og gjøre slik dokumentasjon tilgjengelig i stadig større grad framover. Et konkret eksempel på en innstramming i slik retning er hvordan regjeringen har skjerpet miljøkravet til offentlige anskaffelser i 2017: I en forskriftsendring som trådte i kraft 1. mai 2017 strammet regjeringen inn miljøkravene som skal stilles i offentlige anskaffelser – noe som innebærer strengere miljøkrav knyttet til de 480 milliardene det offentlige handler for i året (Regjeringen.no, 2017).

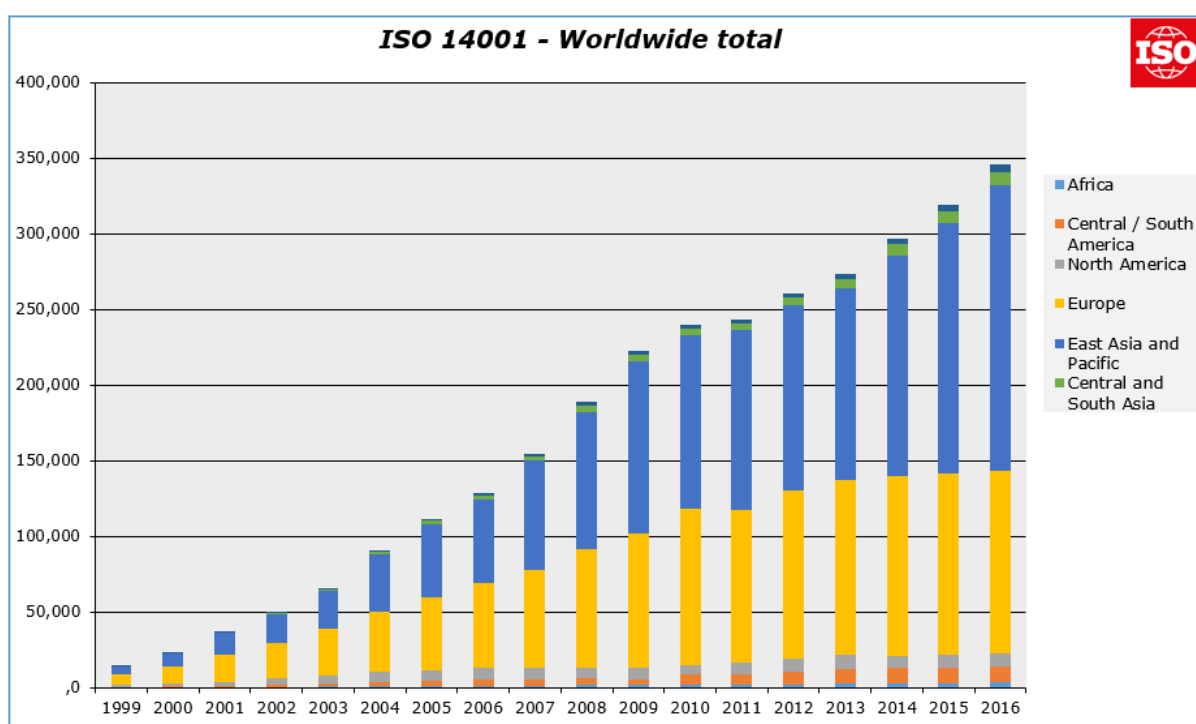
(4) *Etterspørsel etter bærekraft fra finansbransjen internasjonalt og nasjonalt.* Finansbransjen internasjonalt er i ferd med å bli en pådriver for bærekraft. Det internasjonale forvaltningsfirmaet BlackRock slår fast i en nylig rapport: «Our overall conclusion: We believe all investors should incorporate climate change awareness into their investment processes.» (BlackRock, 2016, s. 2). Dette er ikke tomme ord – bransjen viser en sterk vekst og god lønnsomhet i bærekraftsinvestering (*ESG-investment*), grønne obligasjoner og lignende produkter (Skeet, 2018; Skroupa, 2017). Denne veksten i finansbransjen innebærer et press på resten av næringslivet i retning økt bærekraft, grunnet finansbransjens etterspørsel etter og verdsetting av bærekraftsinformasjon fra selskaper de investerer i eller gir ut lån til. Norsk finansbransje er også på sporet av denne trenden, se mer om dette under.

(5) *Smitteeffekter mellom organisasjoner.* Merk at ettersom et vanlig tiltak i arbeidet med å bli mer bærekraftig er å stille strengere krav til leverandørkjeden, så vil organisasjoner som jobber med bærekraft utsette organisasjoner i sine leverandørkjeder som ikke allerede jobber med bærekraft for en smitteeffekt – leverandørene til bærekraftsengasjerte organisasjoner blir tvunget til enten å styrke sitt bærekraftsarbeid eller miste kunden.

¹³ Les mer om Maritime CleanTech her: <https://maritimecleantech.no/>. Og les mer om Eyde-klyngen her: <https://www.eydecluster.com/no/>.

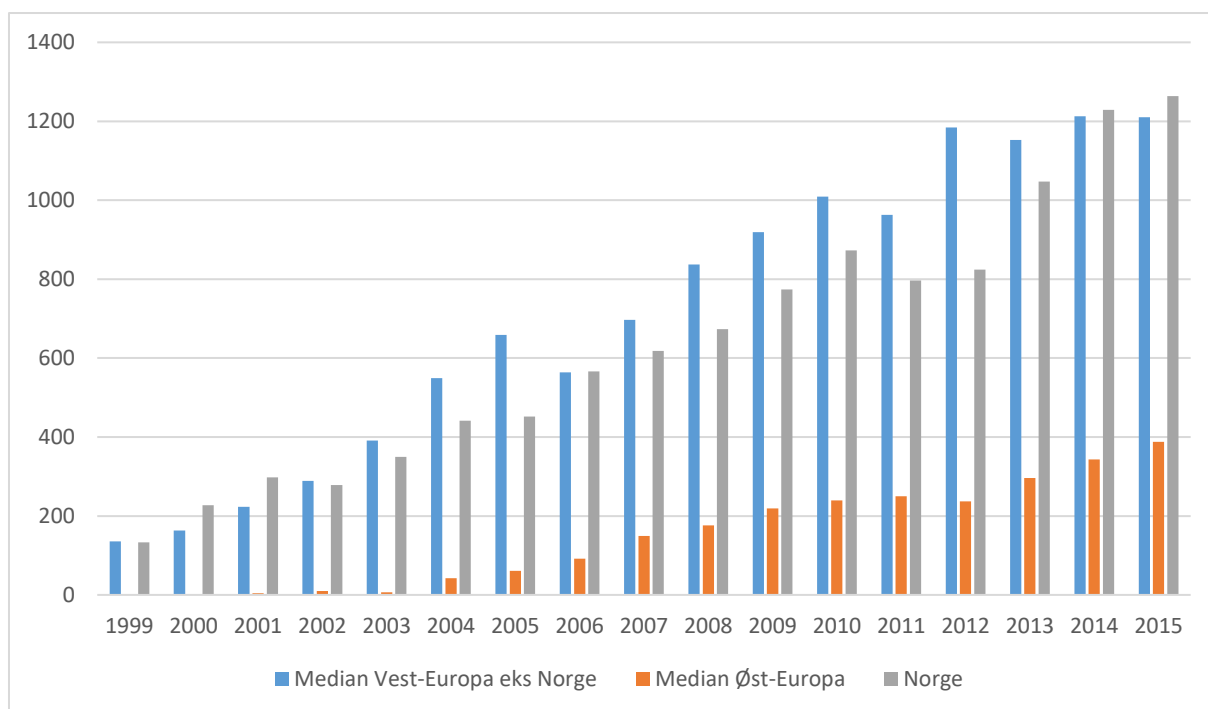
Komiteens vurdering er at det er liten grunn til å anta at impulsene blir svakere i årene som kommer. Tvert imot holder vi det som sannsynlig at presset vil øke i styrke og fremtvinge stadig større behov for tilpasning i norsk næringsliv, og derigjennom et økt kunnskapsbehov.

Et konkret utslag av dette presset i retning økt bærekraft i norsk næringsliv, vil antakelig være en økning i antall organisasjoner som miljøsertifiserer seg gjennom ordninger som Miljøfyrtårn, ISO14001 og EMAS fremover.¹⁴ Stiftelsen Miljøfyrtårn forteller da også at de allerede har sett en tydelig økning i antall selskaper som miljøsertifiserer seg gjennom ordningen Miljøfyrtårn de siste årene (Ytreberg, 2018). Et blikk på utviklingen i antall ISO14001-sertifiseringer i Norge, Europa og verden for øvrig setter denne utviklingen i kontekst:

Figur 1: Tidsserie over totalt antall ISO 14001-sertifiserte selskaper i verden, fordelt på region. Kilde: ISO (2018).

¹⁴ ISO tilbyr en hel 14000-serie, med flere standarder utover 14001 ([klikk her for nærmere oversikt over disse](#)).

Figur 2: Tidsserie over totalt antall ISO 14001-sertifiserte selskaper i Europa, fordelt på region. Kilde: ISO (2018).

Selskaper som allerede er sertifisert i dag har ikke nødvendigvis noe mindre behov for kompetanse i fremtiden. Det er verdt å merke seg at miljøsertifikater ikke tildeles «for all fremtid» - snarere ligger det innbakt en forventning om kontinuerlig forbedring, fulgt opp med jevnlig resertifiseringer utført av uavhengig tredjepart («revisor»)¹⁵. For at norske bedrifter skal kunne holde på sertifikatene sine over tid er de derfor avhengig av å yte stadig bedre innen bærekraft, noe som vil kreve ikke bare vilje men også kompetanse til å få dette til. Stadig skjerpede krav vil etter all sannsynlighet lede til et stadig økende behov for kompetanse innen bærekraft hos både ledelse og ansatte i norsk næringsliv framover.

At kompetansebehovet sannsynligvis vil øke fremover, betyr ikke at det er ikke-eksisterende per i dag (jamfør pågangen for miljøsertifisering). Allerede nå gir aktører i norsk finansbransje uttrykk for at økonomene de rekrutterer fra norske utdanningsinstitusjoner har for liten kjennskap til ansvarlige investeringer og bærekrafts-metodikker for porteføljeforvaltning. Snorre Storset, administrerende direktør i Nordeas avdeling i Norge uttaler at bruk av bærekraftskriterier i kapitalforvaltningen har

[...] blitt en integrert del av alt vi gjør i Nordea, og da er det problematisk at de økonomene vi rekrutterer i dag, ikke har lært i skolen den kompetansen vi trenger. [...] Dette er en mulighet akademia må utnytte. Næringslivet kommer til å ha stadig større behov for denne kompetansen fremover. (Christiansen, 2017)

Uttalelsen fra Storset kommer i kjølvannet av en rapport fra Norsk forum for ansvarlige og bærekraftige investeringer (Norsif) som gjennomgår status for utdanning inne bærekraftig finans i Norge. I rapporten framheves det blant annet at det er et misforhold mellom

¹⁵ Som eksempel: Miljøfyrtårn-ordningen stiller krav om kontinuerlig forbedring, og dette må bevises gjennom resertifisering hvert tredje år (Stiftelsen Miljøfyrtårn, udatert). Tilsvarende gjelder for ISO14001 og EMAS.

etterspørselen utdanningsinstitusjonene oppgir at de opplever etter bærekraftsfag, og det behovet som avdekkes blant Norsif sine medlemmer¹⁶:

Under 10% av lærestedene som deltok i undersøkelsen rapporterte at de opplever etterspørsel fra arbeidsgivere om undervisning i ansvarlige og bærekraftige investeringer. Dette samsvarer ikke med resultatet fra undersøkelsen blant Norsifs medlemmer. Det kan virke som at etterspørselen og behovet blant relevante arbeidsgivere ikke i tilstrekkelig grad kommuniseres til eller fanges opp av utdanningsinstitusjonene. (Thornam & Prytz, 2017, s. 2)

Videre beskrives det i rapporten en positiv utvikling i antall indirekte og direkte relevante fag som tilbys av utdanningsinstitusjonene, men institusjonene selv oppgir at dette skjer *trass i krav fra NRØA* som gjør det vanskelig få plass til slike fag:

En generell observasjon er at det siden 2014 har vært en positiv utvikling i hvordan lærestedene har integrert ansvarlige og bærekraftige investeringer i sine fagtilbud. Dette har skjedd på tross av at institusjonene gir uttrykk for at offisielle planverk fra Nasjonalt råd for økonomisk-administrativ utdanning (NRØA) stiller strenge krav til hva som skal inngå i læreplanen, og at det er utfordrende å integrere nye undervisningstema utover dette. (Thornam & Prytz, 2017, s. 2)

Dette kan tolkes som at NRØA sin rammeplan per i dag er en hindring for å få på plass et godt tilbud innen ansvarlige og bærekraftige investeringer. Basert på dette, er en rimelig slutning at NRØA sin rammeplan bør tilpasses slik at viktigheten av å få plass til denne type fag blir understreket enda tydeligere enn det som er tilfellet per i dag.

Rapporten til Thornam & Prytz (2017) dekker kun inn området *ansvarlige og bærekraftige investeringer*. Det foreligger så vidt komiteen kjenner til ikke lignende rapporter for andre nærliggende områder som *bærekraft i strategiarbeid, kontrollsystemer for bærekraft og rapportering og regnskapssystemer for bærekraft*. Hva bildet er innenfor disse områdene blir derfor kun spekulasjon. Men basert på det tette slektskapet mellom disse områdene, og status i den økonomisk-administrative utdanningen slik komiteens medlemmer kjenner den, er det ikke urimelig å anta at bildet er det samme for disse øvrige områdene som for ansvarlige og bærekraftige investeringer: Et reelt næringslivsbehov som ikke er tilstrekkelig møtt og heller ikke tilstrekkelig fanget opp av utdanningsinstitusjonene selv.

3.4 Gap mellom planens krav og studentenes forventninger og ønsker

«Over the course of its hundred-plus year history, one thing that the Harvard Business School has never figured out is how to truly integrate ethics into its curriculum.»

(McDonald, 2017, s. 428)

Det foreligger også et gap mellom studentenes forventninger og ønsker til økonomiutdanningen og hva som faktisk leveres av undervisning og fokus når det gjelder etikk og samfunnsansvar.

¹⁶ Se Vedlegg 2 for oversikt over Norsif sine medlemmer på tidspunktet da rapporten kom ut. Listen omfatter en rekke attraktive arbeidsgivere for finansstudenter, deriblant DNB, Nordea, Sparebank1, Storebrand, KLP, Norges Bank, Formuesforvaltning, Odin, Pareto, Finansdepartementet og Oslo Børs.

Spesielt etter finanskrisen, som startet i 2007, har det blitt økt fokus på etikk og ansvarlighet i næringslivet. I tillegg har både økonomiutdanningen og -faget blitt gjenstand for betydelig kritikk. En del av kritikken har gått på ensidigheten knyttet til det neoklassiske økonomiske synet. Spesielt er undervisningen av samfunnsøkonomiske fag problematisk hvor fremdeles det neoklassiske synet er dominerende og hvor alternative skoler, som økologisk økonomi, er fraværende. Andre deler av kritikken har gått på ønsket om å utvide bredden i økonomiutdanningen med større innslag av ikke bare etikk (inkludert kritisk tenkning), men også økonomisk historie og idéhistorie. Det er også verdt å nevne at det internasjonalt er økt fokus på profesjonsetikk for økonomer, men som p.t. ikke gjenspeiles tilstrekkelig i undervisningen her hjemme. Noe av denne siste diskusjonen har kommet i forbindelse med *The Economist's Oath* (DeMartino, 2011; DeMartino & McCloskey, 2016).

Det har vært flere «opprør» blant studenter som finner den eksisterende økonomiutdanningen mangelfull. Et av de mest kjente er da studentene ved Harvard University i november 2011 protesterte mot undervisningen i det grunnleggende kurset i samfunnsøkonomi. I et åpent brev til sin professor skrev de blant annet: «If Harvard fails to equip its students with a broad and critical understanding of economics, their actions are likely to harm the global financial system. The last five years of economic turmoil have been proof enough of this.» (Concerned Students of Economics 10, 2011). Samme type kritikk fremlegges i en rekke andre publikasjoner, som for eksempel i boken *The Econocracy*, «Critical and independent thinking is discouraged and there is little or no history, ethics or politics in economics courses» (Earle, Moran, & Ward-Perkins, 2017, s. 37). Og, i 2014 utga økonomistudenter aktive i The Post-Crash Economics Society¹⁷ ved Manchester University et 60 siders manifest hvor forordet var skrevet av Andrew Haldane, direktør for finansiell stabilitet ved *Bank of England*. Han skriver «The pursuit of self-interest, by individual firms and by individuals within firms, has left society poorer» (The Post-Crash Economics Society, 2014, s. 4). Manifestet trekker også frem at manglende pluralisme vanskeliggjør oppgaven med å oppøve studenter, som jo er fremtidens beslutningstakere, sine evner til kritisk refleksjon og tenkning.

Det er også verdt å nevne nettverket *Rethinking Economics*¹⁸ hvis intensjon er å bidra til en fornyelse av økonomiutdanningen. Nettverket, hvor studenter er drivkraften, har avdelinger ved over 40 universiteter i 15 land, inkludert Norge.¹⁹ En sentral del av nettverkets fokus er knyttet til hvordan økonomer kan bidra til å bekjempe klimaendringene og fattigdom. Internasjonalt har studenter altså vært aktive i forsøket på å reformere økonomiutdanningen. Dessverre har reformene ikke vært verken mange eller dype nok, se for eksempel boken *Who Runs the Economy?* (Skidelsky & Craig, 2016).

I 2009 ble tankesmien *The Institute for New Economic Thinking (INET)* etablert, og en av grunnleggerne var finansmannen George Soros. Formålet var å bidra til å bevisstgjøre og utdanne fremtidige økonomer og ledere til å løse globale utfordringer i det 21. århundre. Ett av

¹⁷ Tilsvarende organisasjoner finnes ved "Cambridge, London School of Economics, Sheffield, Glasgow, Essex, University College London, and the School of Oriental and African Studies" (The Post-Crash Economics Society, 2014, s. 7).

¹⁸ <http://www.rethinkeconomics.org/>

¹⁹ <https://rethinkingeconomicsnorge.com/>

områdene de identifiserte var «Environmental and resource sustainability». INET har, sammen med flere andre organisasjoner og enkeltpersoner, bidratt til etablering av the CORE project.²⁰ Prosjektet har resultert i en omfattende og moderne fremstilling av grunnleggende økonomi som en e-bok. I boken har man forsøkt å imøtekomme flere av kritikkene som har vært reist mot økonomifaget, blant annet ved å omtale både sosial interaksjon, klima- og miljø og økonomisk historie i langt større omfang enn hva som er vanlig. Foreløpige erfaringer av dette prosjektet er positive når det gjelder studentenes læringsutbytte (Cabrales & Spielmann, 2016).

Det finnes flere studier som viser at studenter er opptatt av etikk og anser det som viktig i næringslivet, og at de dermed ønsker etikkfag som en del av økonomistudiet. Reynolds and Dang går gjennom flere studier og konkluderer med at «business students appear to be positively inclined toward the general concept of business ethics». Forfatterne viser også til en omfattende studie fra 2001 hvor 1.693 amerikanske MBA-studenter ble spurt om etikk: «The students reported that ethics and values are highly important in the workplace, but only 22% said that the school where they were currently enrolled was doing «a lot» to prepare them to confront the ethical dilemmas that they were bound to face in the business world.» (Reynolds & Dang, 2017, s. 951) Crane, som også undersøker MBA-studenter, skriver i sin artikkel at “This study clearly reveals that students support the teaching of business ethics. Business faculty members may not be able to change the character of scoundrels or influence corrupt individuals, but they can work diligently to persuade the overwhelming majority of students to accept the idea that ethical behavior should be the overriding imperative in today’s marketplace” (Crane, 2004, s. 151)

Studentenes positive holdning til etikk og bedrifters samfunnsansvar kan også henge sammen med de holdningene som Millenniumsgenerasjonen og Generasjon Z utviser. For eksempel viser undersøkelser at spesielt disse to generasjonstypene er opptatt av at varer og tjenester fremstilles på en bærekraftig måte, og at de ønsker en jobb med et høyere formål.²¹ «The Millennials’ greater sense of empowerment has resulted in expectations for companies to deliver more **social and environmental change** and work more collaboratively to tackle global issues than ever before» (Institute of Business Ethics, 2015, s. 3). Samtidig viser en artikkel i *Forbes* fra september 2017, og som har utgangspunkt i Deloitte sin rapport «2016 Millennial Survey», at «There is growing intergenerational convergence around the environmental, social, and governance (ESG) issues affecting organizations» (Levine, 2017).

Det er også klart at undervisningen i CSR må styrkes i omfang dersom Norge skal delta aktivt i å nå FN’s bærekraftsmål. En av skolene i Danmark som ser ut til å satse tungt på dette er CBS – Copenhagen Business School, som har forpliktet seg til å følge programmet PRME – Principles For Responsible Management Education. Programmet ble lansert i 2007 gjennom FN, og har som formål å øke fokuset på bærekraft og ansvarlighet blant handelshøyskoler, spesielt med tanke på å utdanne fremtidige ledere som besitter kunnskap om og verktøy til å arbeide med globale utfordringer.²² CBS er nå Europas høyeste rangerte handelshøyskole

²⁰ <https://www.core-econ.org>

²¹ Se også (Utgård, 2017) som skriver at «Det har lenge vært kjent at jobbsøkere vurderer samfunnsansvarlige bedrifter positivt.»

²² <http://www.unprme.org/>

innenfor Responsible Management Education siden de forpliktet seg til programmet (CBS, 2017). I Norge er det pr mars 2018 bare BI og NMBU som har signert avtale om deltakelse.

4. FORSLAG til STYRKING AV ESAB-UNDERVISNINGEN

På bakgrunn av det ovenstående anbefaler vi den reviderte BØA-planen legger opp til en styrking av ESAB-undervisningen med hensyn til dens innhold, omfang og status.

4.1 Undervisningens innhold

Komiteen har utarbeidet to LUB. Det første er innspill til overordnet LUB for hele BØA-planen. Alle hovedområdene bør ha en tekst under kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse. Dette er vårt forslag til formuleringer som skal dekke ESAB-fagfeltet:

Kunnskaper Studenten har ...	<i>-kunnskap om bærekraft, etikk, samfunnssvar og etiske trusselbilder innen fagfeltet (ESAB)</i>
Ferdigheter Studenten...	<i>-kan anvende faglig kunnskap og relevante resultater fra forsknings- og utviklingsarbeid på praktiske og teoretiske problemstillinger knyttet til ESAB og treffe begrunnede valg</i>
Generell kompetanse Studenten...	<i>-har innsikt i relevante normer, lover, institusjoner, fag- og yrkesetiske problemstillinger knyttet til ESAB.</i>

Vi har også laget et forslag til samlet LUB for ESAB-området:

Kunnskaper Studenten har	<i>-kunnskap om sentrale begrep og teorier innen etikk, samfunnsansvar og bærekraft (ESAB) i privat og offentlig sektor kunnskap om interessentanalyse og sentrale teorier om bedriftens plass i samfunnet</i> <i>-kunnskap om teorigrunnlag, lover, normer og praksis for næringsliv om menneskerettigheter</i> <i>-kunnskap om teorigrunnlag, lover, normer og praksis om korrupsjon, konkurransekriminalitet og skattekriminalitet og andre etiske trusselbilder.</i> <i>-kunnskap om yrkesetikk for kandidater med økonomiske og administrative fag.</i>
---	---

	<i>-kunnskap om teorigrunnlag, lover, normer og praksis for økonomi og administrasjon knyttet til ny teknologi for digitalisering og robotisering</i> <i>-kunnskap om ansvar og institusjonalisering av ESAB.</i>
Ferdigheter Studenten...	<i>-kan anvende faglig kunnskap og relevante resultater fra forsknings- og utviklingsarbeid på praktiske og teoretiske problemstillinger og treffe begrunnede valg</i> <i>-kan finne, vurdere og henvise til informasjon og fagstoff og framstille dette slik at det belyser en problemstilling</i> <i>-kan beherske relevante faglige verktøy, teknikker og uttrykksformer kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning</i> <i>-kan gjennomføre en interessentanalyse og en vurdering av samfunnsansvarets omfang for en virksomhet deskriptivt og normativt.</i> <i>-kan anvende faglig kunnskap til å utvikle etiske retningslinjer (Code of Conduct) og praksis for etterlevelse regler (Compliance) i offentlig og privat virksomhet.</i> <i>-kan reflektere over og anvende FNs bærekraftsmål på virksomheter og prosjekt.</i>
Generell kompetanse Studenten...	<i>-har innsikt i utfordringer knyttet til sosial dumping, arbeidslivskriminalitet og arbeidslivsorganisering.</i> <i>-har innsikt i teorier om sirkulær økonomi</i> <i>-har innsikt i praksis for etiske fond og etiske investeringer</i> <i>-har innsikt i ESAB utfordringer knyttet til globalisering og ulikhet</i> <i>-kan planlegge og gjennomføre varierte arbeidsoppgaver og prosjekter som strekker seg over tid, alene og som deltaker i en gruppe, og i tråd med etiske krav og retningslinjer</i> <i>-kan formidle sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer kan utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og gjennom dette bidra til utvikling av god praksis</i> <i>-kan formidle sentralt fagstoff frå ESAB i arbeid for ansvarlig innovasjon</i>

4.2 Undervisningens omfang

Etter komiteens syn er gapet mellom forventninger i samfunns-, arbeids og næringsliv langt større enn det fagplanen i dag reflekterer. De etiske trusselbildene som er gjennomgått i rapporten er omfattende. Vårt syn er at ingen institusjoner som gir BØA-undervisning bør ha mindre enn 20 stp. ESAB-fag.

På bakgrunn av det ovenstående anbefaler vi at den nye BØA-planen inneholder et krav om minimum 10 stp. undervisning i ESAB, hvorav minst 7,5 stp. skal dekkes gjennom et eget kurs.

4.3 Undervisningens status

Som nevnt innledningsvis anbefaler vi at den nye BØA-planen definerer ESAB som et hovedfagsområde, på linje med bedriftsøkonomisk analyse, administrasjonsfag, samfunnsøkonomisk analyse og metodefag. For det første ville en slik status tydeliggjort den status den eksisterende BA-planen *de facto* tilkjenner faget når det bestemmes som obligatorisk, og plane ville dermed blitt klarere og mer konsistent. For det andre, og viktigere, faller ikke etikk- og samfunnsansvarsfaget naturlig inn under noen av de eksisterende hovedfagområdene: Ikke bare har det en overgripende betydning for så vidt som disse andre områdene alle gir opphav til ansvarsmessige problemstillinger. Det har også en ganske annen orientering. De eksisterende områdene er alle instrumentelle i den forstand at kunnskapen de er definert ved er innrettet mot mest mulig effektiv måloppnåelse. Til forskjell fra dette er etikk og samfunnsansvar et fagfelt hvor kunnskapen langt på vei dreier seg om formålsrasjonalitetens grenser.

Referanser

- Cabral, A., & Spielmann, C. (2016). From UCL: Results are in! Hentet 15. februar 2018, fra <http://www.core-econ.org/from-ucl-results-are-in/>
- CBS. (2017). *Sharing Information on Progress (SIP) report on the United Nations Global Compact (UNGC), Principles for Responsible Management Education (PRME)*. Hentet fra <http://www.unprme.org/reports/cbsprme.pdf>
- Carson et. al. (2015). *Etikk for beslutningstakere*, Cappelen Damm
- Christiansen, H. (2017). *Nordea-sjefen: – Norske økonomistudenter kan for lite om bærekraft*. Hentet 15. mars 2018, fra <https://www.aftenposten.no/okonomi/i/lqmd9/Nordea-sjefen--Norske-okonomistudenter-kan-for-lite-om-barekraft>
- Concerned Students of Economics 10. (2011). An Open Letter to Greg Mankiw. Hentet 12. mars 2018, fra <http://harvardpolitics.com/harvard/an-open-letter-to-greg-mankiw/>
- Co-operative Bank (2008). *The ethical consumerism report 2008*. Manchester: Co-operative Bank. <http://www.goodwithmoney.co.uk/ethicalconsumerismreport>
- Crane, A. (2013). Modern Slavery As A Management Practice: Exploring the Conditions and Capabilities for Human Exploitation. *Academy of Management Review*, 38, 49-69.
- Crane, F. G. (2004). The Teaching of Business Ethics: An Imperative at Business Schools. *Journal of Education for Business*, 79(3), 149–151. <https://doi.org/10.3200/JOEB.79.3.149-151>
- DeMartino, G. F. (2011). *The Economist's Oath. On the Need for and Content of Professional Economic Ethics*. New York: Oxford University Press.
- DeMartino, G. F., & McCloskey, D. N. (Eds.). (2016). *The Oxford Handbook of Professional Economic Ethics*. New York: Oxford University Press.
- Earle, J., Moran, C., & Ward-Perkins, Z. (2017). *The Econocracy. The perils of leaving economics to the experts*. Manchester: Manchester University press.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks. The triple bottom line of 21st century business*. Oxford: Capstone Publishing.
- Enova. (udatert). *Vi tilbyr støtte til norsk næringsliv*. Hentet 14. mars 2018, fra <https://www.enova.no/bedrift/>
- Innovasjon Norge. (udatert). *Årsrapport 2016: Strategi*. Hentet 14. mars 2018, fra http://www.innovasjon norge.no/no/aarsrapport2016/#side=no_226377
- Institute of Business Ethics. (2015). *Business Ethics across Generations*. Hentet fra https://www.ibe.org.uk/userassets/briefings/b48_ethics_across_generations.pdf
- International Organization for Standardization [ISO]. (2018). 9. *ISO Survey of certifications to management system standards - Full results*. Hentet 15. mars 2018, fra <https://isotc.iso.org/livelink/livelink?func=ll&objId=18808772&objAction=browse&viewType=1>
- Jørgensen, S. & Tynes Pedersen, L. J. (2013). *Ansvarlig og lønnsom*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Kringstad, K. (2018a). 48 aktører – ett mål: Skal gjøre industrien grønnere. Hentet fra <https://www.enova.no/bedrift/spydspisser/48-aktorer--ett-mal-skal-gjore-industrien-gronnere/>
- Kringstad, K. (2018b). Tett samarbeid mot lavutslippssamfunnet. Hentet fra <https://www.enova.no/bedrift/spydspisser/tett-samarbeid-mot-lavutslippssamfunnet/>
- Levine, S. R. (2017). Millennials And Gen Z Are The New Bosses Of The Boardroom. Hentet fra <https://www.forbes.com/sites/forbesinsights/2017/09/26/millennials-and-gen-z-are-the-new-bosses-of-the-boardroom/#3f121ff67f4f>

- McDonald, D. (2017). *The Golden Passport. Harvard Business School, The Limits of Capitalism, and the Moral Failure of the MBA Elite*. New York: Harper Business.
- Midttun, A. (2013). Civilising Capitalism - Introduction. I A. Midttun (Red.), *CSR and Beyond. A Nordic Perspective* (s. 17–46). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Norges forskningsråd. (2015). *Forskning for innovasjon og bærekraft. Strategi for Norges forskningsråd 2015-2020*. Hentet 14. mars 2018, fra <https://www.forskningsradet.no/no/Hovedstrategi/1182736860687>
- NRØAs Fagkomité for etikk (2013): Rapport om undervisning i etikk og samfunnsansvar i norsk økonomisk-administrativ utdanning.
(http://www.uhr.no/documents/Etikk_rapport_Endelig_version_12_12_13_.pdf)
- Regjeringen.no. (2017). Vil ha flere grønne innkjøp. Hentet 15. mars 2018, fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/vil-ha-fleire-grone-innkjop/id2550261/>
- Reynolds, S. J., & Dang, C. T. (2017). Are the «Customers» of Business Ethics Courses Satisfied? An Examination of One Source of Business Ethics Education Legitimacy. *Business & Society*, 56(7), 947–974.
- Stiftelsen Miljøfyrtårn. (udatert). *Resertifisering*. Hentet 14. mars 2018, fra <https://www.miljofyrtarn.no/virksomhet/sertifisering/resertifisering/>
- Skeet, T. (2018). Why this could be the year that green bonds come of age. Hentet fra <https://www.fnlondon.com/articles/why-this-could-be-the-year-that-green-bonds-come-of-age-20180412>
- Skidelsky, R., & Craig, N. (Red.). (2016). *Who Runs the Economy? The Role of Power in Economics*. London: Palgrave Macmillan.
- Skroupa, C. P. (2017). In ESG We Trust -- The Risk And Rewards Of ESG Investing. Hentet fra <https://www.forbes.com/sites/christopherskroupa/2017/08/08/in-esg-we-trust-the-risk-and-rewards-of-esg-investing/#5b4b0218677f>
- The Post-Crash Economics Society. (2014). *Economics, Education and Unlearning: Economics Education at the University of Manchester*. Manchester: The Post-Crash Economics Society at the University of Manchester.
- Thornam, H., & Prytz, N. (2017). *Undervisning i ansvarlig og bærekraftig investeringsvirksomhet*. EY. Hentet fra http://norsif.org/content/uploads/2013/01/Norsif-2017_Endelig-rapport.pdf
- Utgård, J. (2017). Er samfunnsansvar lønnsomt? *Magma*, (7), 24–30.
- Ytreberg, A.-K. (2018). Personlig meddelelse.²³
- Weber, M. (1968). *Economy and Society*. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich, University of California Press.
- Zucman, Gabriel: 2017: Globalization and Tax Justice Gabriel Zucman (UC Berkeley)

²³ Ann-Kristin Ytreberg er daglig leder i Stiftelsen Miljøfyrtårn.

Vedlegg a.

Oversikt over studieplaner og emneplaner med fokus på etikk

(Er fremsendt institusjonene for kommenterer)

Utarbeidet av PhD-student Cathrine Borgen, HVL/NLA

Etikk og samfunnsansvar i studieplaner for bachelor Økonomi og administrasjon

Nyeste studieplaner tilgjengelig på nett 19.02.2018 – 23.02.2018, noen for 2018 kull, noen for 2017 kull og noen 2016 kull. Det siste tilgjengelig er brukt.

Utvalg: Høgskoler og universitet medlemmer av NRØA, men unntak av UiO og UiB som ikke har BA i ØkAdm, men med utdanningene ved NTNU på tross av at de ikke er medlem av NRØA. Studieplaner til bachelorgrad som følger plan for bachelor i økonomi og administrasjon (NRØA, 2011).

Studieplanene har forskjellig format på nettsidene, men de er alle lest igjennom. Teksten under er teksten som er funnet i innledning til planen samt under læringsutbyttebeskrivelse for bachelorgraden og som omtaler etikk og/eller CSR. Emnene som er nevnt i teksten er alle obligatoriske emner med emnetittel etikk, CSR eller filosofi ved de forskjellige institusjonene.

1 Høgskolen i Innlandet (INN)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- kan kritisk vurdere beslutningsalternativer og konsekvenser for en virksomhet med fokus på økonomisk rasjonelle valg innenfor etiske, juridiske og samfunnsmessige aksepterte rammer
- kan planlegge og gjennomføre arbeidsoppgaver og prosjekter som strekker seg over tid, alene og som deltaker i gruppe, og i tråd med etiske krav og retningslinjer

Det presiseres at NRØA-planens spesifikke krav om minimum 5 studiepoeng etikk ivaretas.

I studieplanen ligger *Etikk og samfunnsansvar* (OLA1008/1) 7,5 stp som obligatorisk i 4. semester.

2 Høgskolen i Molde, vitenskapelig høgskole i logistikk (HiM)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- I å vurdere yrkesetiske problemstillinger

I studieplanen ligger *Etikk* (ADM620) 7,5 stp som obligatorisk i 4. semester

3 Høgskolen i Sørøst-Norge (HSN)

I mål for studieprogrammet er etikk med i opprømsingen av sentrale fagområder i studieprogrammet.

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- har innsikt i miljømessige, samfunnsmessige og økonomiske konsekvenser av beslutninger som tas i en arbeidssituasjon
- kan samhandle med andre og kommunisere godt muntlig og skriftlig også på tvers av ulike kulturer og landegrenser

Under overskriften *Oppbygging og gjennomføring* er etikk og samfunnsansvar nevnt i områder som omfatter administrasjonsfag.

HSN tilbyr mentor for 3. års studenter.

I studieplanen ligger *Etikk og samfunnsansvar* (ETI1000) 7,5 stp som obligatorisk i 1. semester.

4 Høgskolen i Østfold (HiØ)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt samt at det er en vektlegging evne til refleksjon i studieplanens læringsutbyttebeskrivelse:

Kunnskap:

- har innsikt i nye økonomiske trender, innovasjonssystemer, internasjonalisering og etikk

Ferdigheter:

- forstå samfunnsmessige virkninger av beslutningene og å handle i samsvar med juridiske, miljømessige og etiske standarder

Generell kompetanse

- utviklet en positiv holdning til å drive etisk forretning
- utviklet et reflektert og kritisk syn på samfunnsvitenskapelige teorier og paradigmer
- forutsetning for å skape et godt faglig miljø ved å bidra i diskusjoner og dele erfaringer med andre

Under overskriften *Organisering og arbeidsformer* finnes et avsnitt med overskriften *Etikk* hvor det opplyses om hvordan etikk og samfunnsansvar behandles. Her poengteres det at etikk og samfunnsansvar behandles som tema også i andre emner, i tillegg til emnet *Etikk og samfunnsansvar*. Det påfølgende avsnittet har overskriften *Likestillingsaspekt*, og poengterer hvordan et perspektiv som bygger på forståelse av etnisk og kulturelt mangfold vektlegges.

I studieplanen ligger *Etikk og samfunnsansvar* (SFB17013) 5 stp som obligatorisk i 4. semester.

5 Høgskulen på Vestlandet (HVL)

Haugesund

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Har utvikla evne til innovativ tenking, samt har god forståing for etiske og andre samfunnsmessige omsyn i vedtaksamangheng.

I studieplanen ligger *Etikk* (ØKB2120) 7,5 stp som obligatorisk i 4. semester

Sogn og Fjordane

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen:

Kunnskap:

- skal forstå samfunnsmessige verknader av avgjerder og kunne handle i samsvar med juridiske, miljømessige og etiske standardar

Generell kompetanse:

- skal ha utvikla kritisk evne til faget og kunne delta i diskusjonar om organisasjonen sitt samfunnsansvar

I studieplanen ligger *Etikk og samfunnsansvar* (OR6-1010) 7,5 stp som obligatorisk i 1. semester

Bergen

I innledningen av studieplanen er etikk og samfunnsansvar eksplisitt nevnt; «Kandidaten skal være i stand til å forstå samfunnsmessige virkninger av beslutningene og å handle i samsvar med juridiske, miljømessige og etiske standarder.».

Etikk blir så eksplisitt nevnt under overskriften *Innhold*;: «Studiet består av grunnleggende emner innenfor de fire fagområdene, samt informasjonsbehandling, etikk og rettslære.».

I studieplanen ligger *Organisasjon og etikk* (ØA0015) 7,5 stp som obligatorisk i 4. semester, hvor etikk utgjør 2,5 stp.

6 Høgskolen Kristiania (HK)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen:

Kunnskap:

- har kunnskap om sentrale temaer og teorier innen andre fag på det økonomisk-administrative fagområdet, herunder økonomisk historie og organisering, markedsføring, strategi, jus og etikk

Generell kompetanse:

- kan oppfatte ulike fag- og yrkesetiske problemstillinger

I studieplanen ligger *Foretningsetikk* 7,5 stp som obligatorisk i 5. semester.

7 Nord universitet (NORD)

Steinkjer²⁴

I mål for studiet heter det: «Bachelorgradsstudiet i økonomi og administrasjon er et bedriftsøkonomisk grunnstudium som skal gi studentene faglig innsikt, analytisk trening og problemforståelse innenfor naturgitte, samfunnsmessige og etiske rammer.»

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

²⁴ 19.03.2018, ser ut til at dette er endret til examen philosophicum for neste studieår.

- ha innsikt i miljømessige, samfunnsmessige og økonomiske konsekvenser av tjenester og løsninger innenfor sitt fagområde og kan sette disse i et samfunnsnyttig, etisk og bærekraftig perspektiv

I studieplanen ligger *Etikk og corporate social responsibility* 7,5 stp som obligatorisk i 5. semester.

Bodø, Mo i Rana og Helgeland

I den innledende beskrivelse til studiet står det at første studieåret blant annet skal: «samtidig utvikle deres evne til kritisk refleksjon over grunnleggende spørsmål og verdier.»

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Ferdigheter*:

- kunnskaper og ferdigheter i å vurdere virksomheten og samfunnsøkonomiske, menneskelige, etiske og miljømessige konsekvenser av beslutninger og handlinger.

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (EX120E) 10 stp som obligatorisk i 1. semester.

8 Norges Handelshøyskole (NHH)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- er i stand til bedømme samfunnsmessige virkninger av organisasjoners beslutninger, og til å handle i samsvar med juridiske, miljømessige og etiske standarder

I studieplanen ligger *Introduksjonskurs i etikk* (IKEI) 3,8 stp som obligatorisk i 1. semester.

9 Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Kan planlegge og gjennomføre varierte arbeidsoppgaver og prosjekter innen foretaksøkonomi, administrasjon og ledelse, alene eller sammen med en gruppe, i tråd med etiske krav og retningslinjer.

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (PHI100/PHI101) 10 stp som obligatorisk i 3. semester.

10 NTNU

Gjøvik

I innledning til studieplan og læringsutbyttebeskrivelser vektlegges studiets fokus på bærekraftig forretningsdrift særlig. Dette går også under overskriften læringsmål;

Kunnskap:

- Ha kunnskaper om og forståelse for økonomiske og ledelsesmessige teorier, også sett i lys av bærekraftsprinsipper, samt modeller, problemstillinger, prosesser, verktøy og metoder.
- Kandidaten skal ha kunnskap om fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet. Ha dybdeinnsikt og spesielt god kunnskap om en av profilene bærekraft og bioøkonomi eller strategi-gjennomføring.

Generell kompetanse:

- Kandidaten skal være bevisst miljømessige, etiske, bærekraftige og økonomiske konsekvenser i forhold til egne arbeidsoppgaver.

I studieplanen ligger *Bærekraft og anvendt etikk* (SMF3082) 5 stp som obligatorisk i 5. semester

Trondheim

I innledningen til læringsutbytte beskrivelsen står det at «Kandidatene skal være i stand til å forstå samfunnsmessige virkninger av beslutningene og å handle innenfor juridiske, miljømessige og etiske rammer.»

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Kandidaten har innsikt i relevante fag- og yrkesetiske problemstillinger.

I studieplanen ligger *Etikk* (INT3001) 7,5 stp som obligatorisk i 6. semester.

Ålesund

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- har innsikt i etiske problemstillinger internt i organisasjonen og i relasjon til omgivelsene

I studieplanen ligger *Etikk og entreprenørskap* (AI101814) 7,5 stp som obligatorisk i 1. semester.

11 OsloMet – storbyuniversitetet (HiOA)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen med en setning; « De lærer seg også å handle innenfor juridiske, miljømessige og etiske rammer.». I tillegg er det et eget avsnitt under *Læringsutbyttebeskrivelsen* med overskriften *Etikk*.

Kandidatene skal ha kunnskap om de grunnleggende etiske prinsipper og de sentrale etiske retningslinjer. De skal også ha kjennskap til sentrale problemstillinger rundt samfunnsansvar. De skal kunne bruke teori om samfunnsansvar forankret i etiske begreper, teorier og modeller for å identifisere og foreslå begrunnede løsninger på etiske og miljømessige problemstillinger. Videre skal kandidatene utvikle selvstendig kritisk tenkning som gir bevissthet om hvordan valg av teoretisk perspektiv påvirker håndtering av etiske dilemma.

Det poengteres også at etikk og samfunnsansvar er integrert i de emner der det er naturlig, i tillegg til 3 stp som er å finne i emnet *Markedsføring og etikk* (ØAADM1000) 7,5 stp som er obligatorisk i 1. semester.

12 Universitetet i Agder (UiA)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under:

Kompetanse:

- kunne identifisere etiske utfordringer og forstå hvordan organisasjoner kan opptre ansvarlig

Kunnskap:

- bred kunnskap om etiske aspekter ved organisatoriske beslutninger

Generell kompetanse:

- vurdere de sosiale konsekvensene av organisatoriske beslutninger og kunne handle innenfor gitte juridiske og etiske rammebetingelser

13 Universitetet i Stavanger (UiS)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- ha innsikt i miljømessige, samfunnsmessige og økonomiske konsekvenser av tjenester og løsninger innenfor sitt fagområde og kunne sette disse i et samfunnsnyttig, etisk og bærekraftig perspektiv

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (SVEXPHIL 4) 10 stp som obligatorisk i 4. semester.

14 Universitetet i Tromsø - Norges arktiske universitet (UiT)

Alta, Harstad og Narvik

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Kandidatene skal være i stand til å vurdere samfunnsmessige og organisatoriske virkninger av beslutninger og til å handle innenfor juridiske og etiske rammer.

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (FIL0704) 10 stp som obligatorisk i 2. semester.

Tromsø

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Vurdere bedriftsøkonomiske, samfunnsmessige og organisatoriske virkninger av beslutninger, samt handle innenfor juridiske og etiske rammer.

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (FIL0700) 10 stp som obligatorisk i 2. semester.

(15) BI

I studieinformasjon tilgjengelig på nettet er ikke etikk og/eller samfunnsansvar eksplisitt nevnt. Etikk, samfunnsansvar eller filosofi finnes ikke eksplisitt i de obligatoriske emnetitlene tilgjengelig på nettsiden bi.no

På anmodning om kvalitetssikring av komiteens innhentede opplysninger har vi mottatt følgende kommentarer:

8 Norges Handelshøyskole (NHH)

Alle studenter som har påbegynt masterstudiet i økonomi og administrasjon fra og med høsten 2015 skal ha minst 2,5 studiepoeng i etikk. P.t. tilbys følgende etikkkurs med enten 2,5 eller 7,5 studiepoeng:

Advanced Auditing Fraud Detection

Sustainable Business Models

Corruption - Incentives, Disclosure and Liability

Behavioral Economics

Measuring Sustainability in Accounting and Finance

Seminar: Climate Change and Ethical Challenges

Corporate Social Responsibility

Diversity in Firm and Ethics

Etisk handling: Individ, organisasjon og samfunn

I tillegg inngår etikk emner også i en rekke enkeltkurs; som f.eks. regnskapsanalyse, revisjon m.v.

9. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)

Oversikt over studieplaner og emneplaner med fokus på etikk ved HH-NMBU

Jeg viser til mail mottatt 13/4 2018 med tentativ oversikt over elementer fra programbeskrivelser for bachelorgraden som omtaler etikk og CSR og emnebeskrivelser med emnetittel som inneholder «etikk, CSR eller filosofi».

Komiteen har i gjennomgangen av vårt bachelor-studium funnet følgende

«Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)

Etikk og/eller samfunnsansvar er eksplisitt nevnt i læringsutbyttebeskrivelsen under *Generell kompetanse*:

- Kan planlegge og gjennomføre varierte arbeidsoppgaver og prosjekter innen foretaksøkonomi, administrasjon og ledelse, alene eller sammen med en gruppe, i tråd med etiske krav og retningslinjer.

I studieplanen ligger *Examen philosophicum* (PHI100/PHI101) 10 stp som obligatorisk i 3. semester.»

HH-NMBU har vedtatt en ny virksomhetside som blant annet peker på at vi skal utdanne kandidater som er i stand til å «solve complex real-world problems with sustainability as a guiding principle». Som en konsekvens av dette er vi i ferd med å legge om studieplanene for alle våre fem program. Vi har som en start etablert tre nye kurs for bachelor i øk-adm som skal bidra til å realisere denne virksomhetsideen, og skal i løpet av våren revidere programbeskrivelsen og i løpet av de neste par årene foreta en systematisk revisjon av emneporteføljen i bachelorprogrammet for økadm (samt de fire andre programmene), for å sikre at virksomhetside og program-mål blir implementert. Vi har fortsatt ex.phil som obligatorisk emne i bachelor øk.adm. De tre nye obligatoriske emnene for bachelor øk-adm som bør ha en relevans for temaet «etikk og samfunnsansvar» er:

ECN280: Globale utfordringer – økonomi og bærekraft. (5 studiepoeng). 1. studieår.

Kunnskapsmål:

- Oversikt over FNS 17 bærekraftsmål (SDG'er). Innhold og definisjoner og FNs tolkninger
- Kunnskap om hvordan ledere i private, offentlige og frivillige virksomheter samt offentlige myndigheter kan bidra til økt bærekraft
- Kunnskap om vesentlige problemstillinger der økonomi er spesielt relevant for å håndtere utfordringene

Ferdighetsmål:

- Evne til å se og vurdere kompleksitet og synergier vs. trade-offs mellom ulike SDG'er
- Være i stand til å bidra konstruktivt i et teamarbeid under tids- og prestasjonspress
- Evne til å bruke digitale verktøy til å innhente informasjon og kritisk vurdere ulike kilder

Generell kompetanse:

- Ha innsikt i utfordringene knyttet til bærekraftig utvikling og kunne drøfte disse
- Å kunne samle inn, analysere og vurdere informasjon. Deretter å prosessere den og formidle den
- Å ha refleksjonsevne og etisk forankring

BUS180: Globale utfordringer – bedriftenes samfunnsansvar (5 studiepoeng). 2. studieår

Kunnskapsmål:

- Kunnskap om viktige samfunnsmessige utviklingstrekk som robotisering, kunstig intelligens, globalisering og miljøutfordringer
- Kunnskap om hvordan og hvorfor bedrifter tilpasser seg gitt disse utviklingstrekk
- Kunnskap om verktøy som anvendes for å håndtere disse utfordringene, for eksempel CSR og den triple bunnlinja
- Kunnskap om utvalgte etiske dilemma som ansatte på ulike nivå kan bli stilt overfor

Ferdighetsmål:

- Ferdigheter i samarbeid i grupper.
- Evner til å se og vurdere kompleksitet, synergier vs. trade-offs mellom ulike mål
- Evne til å bruke digitale verktøy til å finne kunnskap og kritisk vurdere ulike kilder.

Generell kompetanse:

-Å kunne samle informasjon, analysere informasjon og vurdere den. Deretter å prosessere den og formidle den.

-Å ha refleksjonsevne og etisk forankring

-Ha innsikt i utfordringene knyttet til bærekraftig utvikling og kunne drøfte disse

INN271: Bærekraftig entreprenørskap (5 studiepoeng). 3. studieår.

- ✓ Arbeide selvstendig med stor grad av selvstyring på et konkret og praktisk forretningscase med basis i viktig forskning
- ✓ Arbeide i tverrfaglige prosjektteam kommunisere og samarbeide og utveksle synspunkter med andre som har ulik bakgrunn fra en selv
- ✓ Bruke egen kunnskap og kompetanse på nye og komplekse områder gjennom å utforske forretningscase og dermed kunne reflektere over og forbedre egen faglig utøvelse
- ✓ Kommunisere og presentere eget arbeid
- ✓ Utvikle egen strategisk tenkning, selvtillit og kreativitet på nye områder
- ✓ Basisferdigheter i forretningsutvikling og entreprenørielle metoder

Mvh

Sigurd Rysstad

Undervisningsleder, HH-NMBU

TILFØYELSE:

Se tidligere mail med vedlegg som redegjør for vårt tilbud av obligatoriske emner med innslag av etikk og samfunnsansvar.

Vi kan for orden skyld tilføye at det er betydelig valgfrihet i våre studieprogram, og at vi også har en rekke emner med etikk-innslag som studenter kan velge blant. Dette er mellom annet:

«BUS217 Regnskapsorganisering, regelverk og **etikk**» . Emnet er obligatorisk i regnskapsførerprofilen, men kan velges av alle (ca. 25 % av de aktive BØ-studentene i kullet velger dette).

Bacheloremnet ECN170 Miljø- og naturressurser inneholder også dette emnet (fra emnebeskrivelsen: «Grønne regnskaper (på nasjonalt nivå - grønt nasjonalregnskap, og bedriftsnivå - den triple bunnlinjen: miljø, økonomi og etikk/samfunnsansvar)»)

Bachelorstudentene våre kan også velge emnet PHI201 Biovitenskap, etikk og miljøfilosofi, selv om det ikke er mange av våre som tar det (høsten var det en fra B-ØA og en fra B-ECON som tok det).

Mvh

Sigurd Rysstad

Fra HVL, Campus Bergen:

Fra vår 2019 blir det introdusert et 7.5 stp. valgfag i Etikk, samfunnsansvar og bærekraft for økonomifag i 6. semester.

Generell kommentar:

Studieplanene framstår relativt forskjellig men der er tydelig at de alle på et vis forholder seg nasjonalt kvalifikasjonsrammeverket og læringsutbyttebeskrivelser beskrevet der (Kunnskapsdepartementet, 2011), samt plan for bachelor i økonomi og administrasjon vedtatt av UHR, (NRØA, 2011).

I noen planer er etikk og samfunnsansvar gjennomgående vektlagt, mens andre steder er det nevnt med henblikk på plan for økonomi og administrasjon (NRØA, 2011). Det er naturlig å tenke at variasjonen også henger sammen med det som kan virke som en forskjell i vektlegging og forankring av studieplan og studieplanarbeid ved universitetene og høyskolene.

Som det framkommer over er BI den eneste institusjonen det er vanskelig å si noe om. Informasjonen som kommer fram på nettet gir ikke informasjon på lik linje med de andre medlemmene av NRØA.

Tabell over obligatoriske emner med *etikk, CSR eller filosofi* i tittelen

	Institusjon	Emnetittel og kode	Antall stp	Semester
1	Høgskolen i Innlandet (INN)	Etikk og samfunnsansvar (OLA1008/1)	7,5	4
2	Høgskolen i Molde (HiM)	Etikk (ADM620)	7,5	4
3	Høgskolen i Sørøst-Norge (HSN)	Etikk og samfunnsansvar (ETI 1000)	7,5	1
4	Høgskolen i Østfold (HiØ)	Etikk og samfunnsansvar (SFB17013)	5	4
5	Høgskolen på Vestlandet (HVL)	Etikk (ØKB2120), Haugesund	7,5	4
		Etikk og samfunnsansvar (OR6-1010), Sogn og fjordane	7,5	1
		Organisasjon II og Etikk (ØAO015), Bergen	2,5	4
6	Høgskolen Kristiania (HK)	Foretningsetikk	7,5	5
7	Nord universitet (NORD)	Ex. phil. (FIL1001)	7,5	1
8	Norges Handelshøyskole (NHH)	Introduksjonskurs i Etikk (IKEI)	3,8	1
9	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)	Examen philosophicum (PHI100/PHI)	10	3
10	NTNU	Bærekraft og anvendt etikk (SMF3082), Gjøvik	5	5
		Etikk (INT3001), Trondheim	7,5	6
		Etikk og entreprenørskap (AI101814), Ålesund	7,5	1
11	OsloMet	Markedsføring og etikk (ØAADM1000)	7,5	1
12	Universitetet i Agder (UiA)	Innføring i økonomisk tenkning og etikk (SE-109-1/G)	7,5	1
13	Universitetet i Stavanger (UiS)	Examen philosophicum (SVEXPHIL4)	10	4
14	Universitetet i Tromsø – Norges arkitekt universitet (UiT)	Examen philosophicum (FIL 700/704)	10	2

Notat emneplaner Etikk og samfunnsansvar februar 2018

Utvalg: Alle emneplaner i Etikk og samfunnsansvar eller ex.phil tilgjengelig på nettet februar 2018 for medlemmer av NRØA (Det er ikke funnet planer på nettet hos BI og Høgskolen Kristiania).

Høgskolen i Innlandet (INN), 1 plan

Høgskolen i Molde, vitenskapelig høyskole i logistikk (HiM), 1 plan

Høgskolen i Sørøst-Norge (HSN), 1 plan

Høgskolen i Østfold (HiØ), 1 plan

Høgskulen på Vestlandet (HVL), 3 planer

Høgskolen Kristiania (HK), ingen plan tilgjengelig

Nord universitet (NORD), 1 plan

Norges Handelshøyskole (NHH), 1 plan

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), 1 plan

NTNU, 3 planer

OsloMet – storbyuniversitetet (HiOA), 1 plan

Universitetet i Agder (UiA), 1 plan

Universitetet i Stavanger (UiS), 1 plan

Universitetet i Tromsø - Norges arktiske universitet (UiT), 2 planer

BI, ingen plan tilgjengelig

Totalt 18 planer

Tilnærming: Planene er sammenstilt i en tabell med utgangspunkt i overskriftene slik de fremgår i kvalifikasjonsrammeverket (Kunnskapsdepartementet, 2011). Formatet på planene er forskjellig, likevel ligger de fleste tett opp mot dette rammeverket. Forskjellen og de forskjellige institusjoners forhold til bruk av emneplaner gjør likvel at det er vanskelig å få et godt helhetsbilde

Emnenavn

Av de 18 studieplanene er det 5 som har filosofi (UiS, U NORD, NMBU og UiT (x2)) i emnenavnet, mens 13 har etikk og 4 har samfunnsansvar, disse har også etikk i emnenavnet.

9 «rene» etikk (samfunnsansvar) emner

4 kombinasjon med andre fagfelt

5 ex. phil.

Studiepoeng

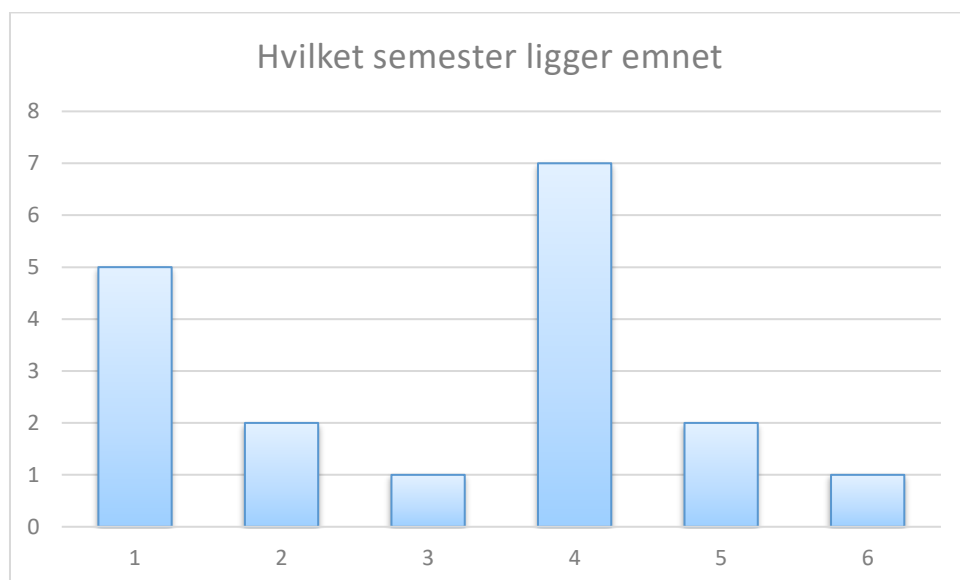
5 emner á 10 stp (ex. phil.)

4 emner á 7,5 stp, men kombinerer med andre fagområder

1 emne á 3,8 stp,

8 emner á 7,5 stp «rent etikkemne»

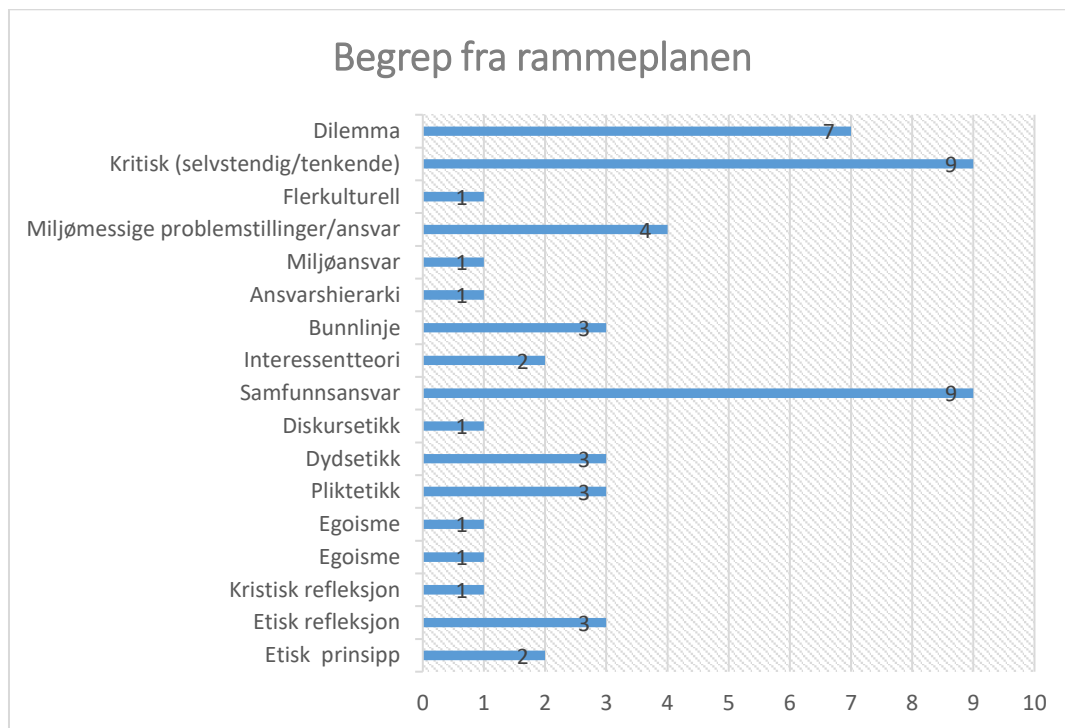
Semester

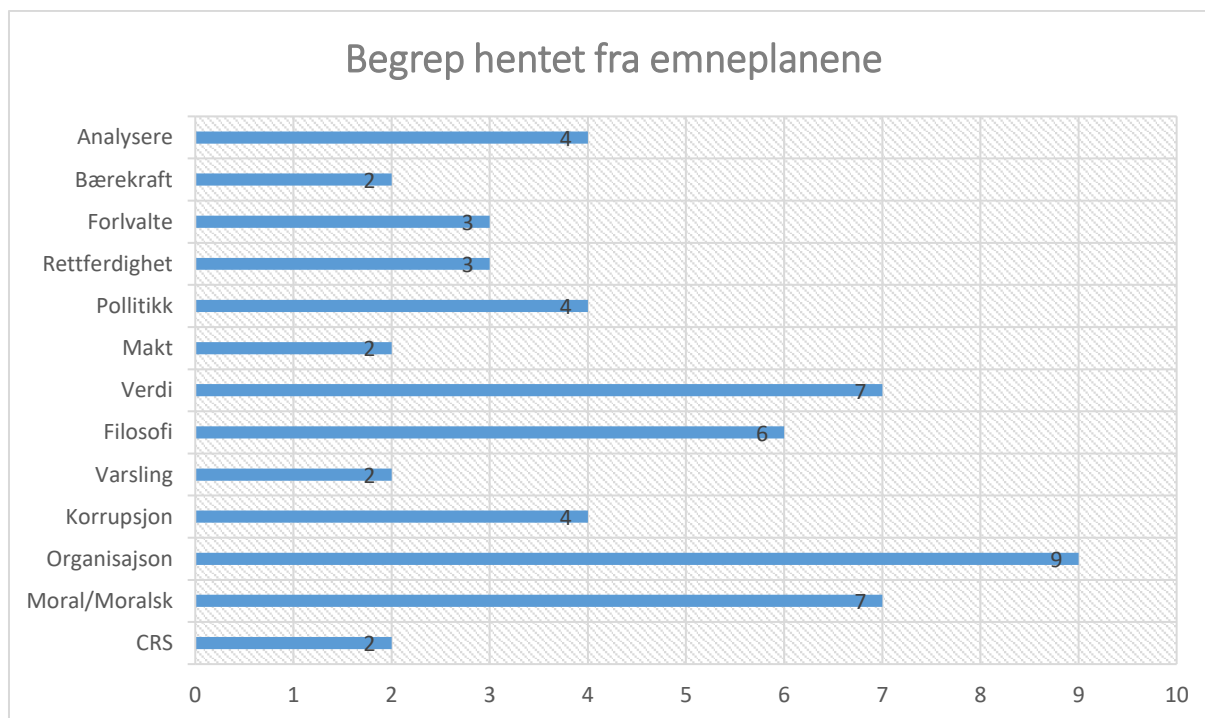
Innhold og læringsutbytte

Med unntak av HiØ, ser ingen til strengt å holde seg til det som er uttrykt i NRØA planen under overskriften *Etikk og samfunnsansvar*, samtidig ser det ut til at alle holder seg til deler av tematikken. På tross av variasjoner, (som like godt kan handle om opplevelsen av relevans og sammenheng mellom emneplan og undervisning) ser alle ut til å behandle etikk fra relevante perspektiv. HiØ utmerker seg ved å ligge tett opp til planen, i tillegg til tydelig fordypning av noen områder.

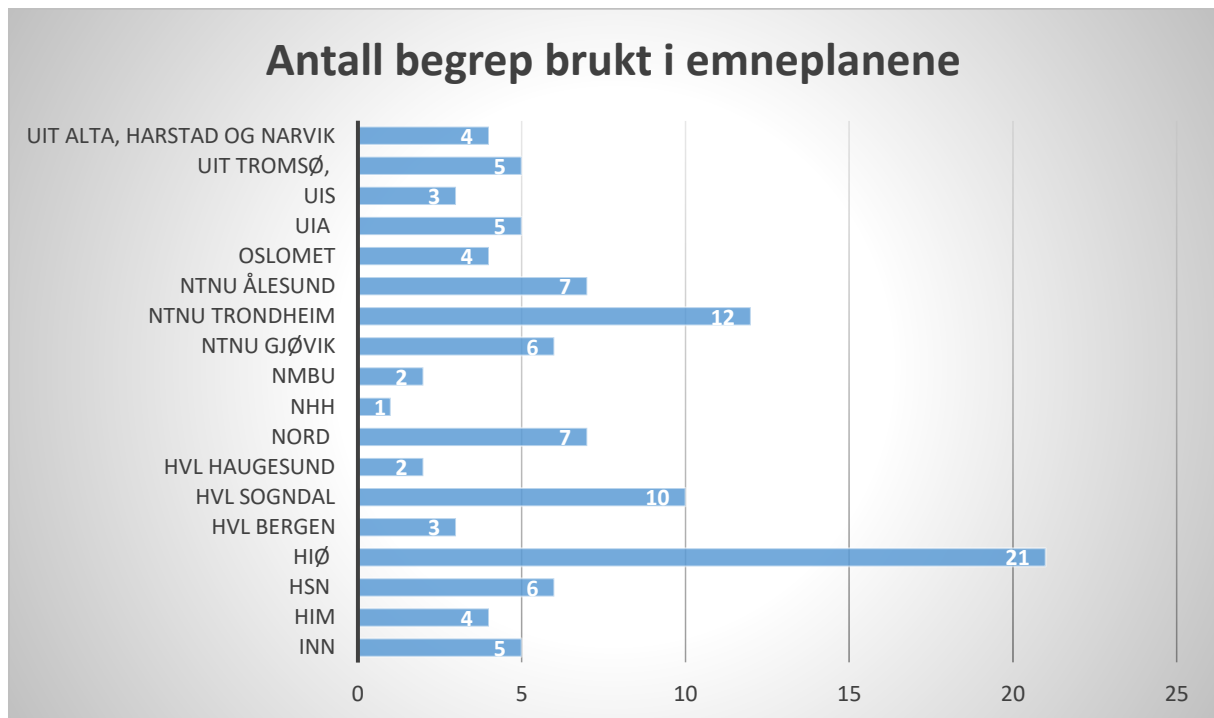
Under er en oversikt over begrep brukt i planen. Disse er tatt ut av kontekst, og funnet under forskjellige overskrifter i emneplanene (igjen utfordrende med sammenligning når formatet på planen varierer).

Antall planer hvor begrepene inngår, kan inngå flere ganger i planen uten at det framgår her.

Antall planer hvor begrepene inngår. Begrepene er valgt ut ved å lese igjennom planene og søke etter de ordene som oppleves som innholdsbærende og går igjen i mer en enn plan. Dette er begrep etter førstegangs rask lesing, ved mer inngående lesing vil en kunne supplere med andre begrep.

Begrepen fra tabellene over brukt i de respektive institusjoners emneplaner

Pensum

Det er ikke alle emneplaner hvor pensum er oppgitt. De pensumbøkene som går igjen er:

Kvalnes: *Etikk og samfunnsansvar* blir brukt ved NHH og NTNU Ålesund.

Carson mfl: *Hva er etikk for beslutningstakere?* blir brukt ved HVL Bergen, HiM, NTNU Gjøvik, Inn Lillehammer og UiA.

Nyeng: *Etikk og samfunnsansvar : historie, teori og ledelse* blir brukt ved NTNU Trondheim og HiØ.

Anfinsen og Christensen: *Menneske, natur og samfunn* blir brukt på ex phil ved UiT (inkl Alta) og U Nord.

Kilde:

Kunnskapsdepartementet. (2011). Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR). In ((Oppdatert 2014) ed.).

Vedlegg b.

Norges oppfølging av næringslivets ansvar for menneskerettighetene

Av Thomas Bryde, 4. februar 2018

Dette notatet er basert på masteroppgaven *Når bedriftens ansvar møter statens forpliktelser. Om Norges oppfølging av FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter* (Bryde 2017). Det er et samfunnsmessig behov for kunnskap om hvordan næringsliv skal forstå og utøve samfunnsansvar og notatet viser hvilke føringer Norges politikk på området gir.

Bakgrunn

Næringslivet påvirker menneskers vilkår på en rekke områder. Selskaper kan fremme en positiv utvikling i samfunnet. Samtidig kan globale, økonomiske interesser skape store ødeleggelser og forverring av menneskers liv. Enkelte vil hevde at det er et statlig anliggende å ivareta menneskers grunnleggende behov og sikkerhet. Andre reiser spørsmål og krav om bedrifters ansvar.

Politisk vold, arbeidsulykker, tvangsarbeid og miljøødeleggelser er eksempler på menneskerettighetsbrudd i dag. Ikke sjeldent befinner ofre seg i et gap mellom offentlige og private aktørers styring og ansvar. I et forsøk på å tette igjen dette gapet, har spørsmålet om næringslivets ansvar for menneskerettighetene vokst fram. Professor Ruggie beskriver situasjonen slik:

The root cause of the business and human rights predicament today lies in the governance gaps created by globalization – between the scope and impact of economic forces and actors, and the capacity of societies to manage their adverse consequences. These governance gaps provide the permissive environment for wrongful acts by companies of all kinds without adequate sanctioning or reparation. How to narrow and ultimately bridge the gaps in relation to human rights is our fundamental challenge.
(Ruggie 2008:3)

I 2011 godkjente FNs menneskerettighetsråd enstemmig *The Guiding Principles on Business and Human Rights*. Resolusjonen er et sett prinsipper for statens og næringslivets ansvar for menneskerettighetene, og setter en ny internasjonal norm for bedrifters samfunnsansvar. FN og Europarådet har siden oppfordret medlemsstater til å utvikle nasjonale handlingsplaner basert på retningslinjene (Europarådet 2014). Flere stater har, eller er i ferd med å utarbeide slike

planer. Den norske regjeringen la fram *Næringsliv og menneskerettigheter. Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs veiledende prinsipper* i 2015. Formålet med planen er blant annet «[...] å legge best mulig til rette for at det skal være enkelt for næringslivet å unngå menneskerettighetskrenkelser og å ta FNs veiledende prinsipper i bruk» (UD 2015:14).

Business and Human Rights

Business and Human Rights (BHR) er et internasjonalt forskning- og reguleringsfelt som fokuserer på næringslivets rolle og ansvar for menneskerettighetene. Videre hvordan dette ansvaret styres mellom offentlige og private aktører. Det springer ut fra to andre overlappende felt og ansvarsområder. Det første er *samfunnsansvar*, og knyttes ofte til næringslivets frivillige ansvar for samfunn og miljø. Det andre er *menneskerettighetene*, som gjerne forbindes med statens forpliktelser overfor sine innbyggere og deres grunnleggende menneskelige behov og rettigheter.

Samfunnsansvar

Samfunnsansvar er blitt et fenomen som eksisterer på svært mange ulike arenaer. Forskningen er mangfoldig, og det er omstridt hva begrepet betyr, hvordan vi utøver og organiserer det. Økonomi, organisasjon- og ledelseslitteraturen er framme i feltet. Andrew Crane skriver at det ikke har rukket å bli en egen fagdisiplin med et felles og klart utviklet paradigme. «For a subject that has been studied for so long, it is unusual to discover that researchers still do not share a common definition or set of core principles» (Crane et al. 2008:1). En bred og romslig beskrivelse av samfunnsansvar er som følger:

Social responsibility is an ethical framework which suggests that an entity, be it an organization or individual, has an obligation to act for the benefit of society at large. (Noland & Andersen 2015:136).

Samfunnsansvar er her et etisk ansvar hver enkelt, eller ulike organisasjoner har for fellesskapet. Det kan dreie seg om alt fra forskningens samfunnsoppdrag og etiske retningslinjer, medias samfunnskritiske rolle, til statens ansvar for å ivareta grunnleggende verdier og fellesskap. Likevel forbinder man ofte samfunnsansvar med næringslivet.

Etter andre verdenskrig fikk den tradisjonelle hjørnesteinsbedriften en sentral rolle i utviklingen og sysselsettingen i lokalsamfunn i flere deler av verden. Samfunn og omgivelser ble på mange måter oppfattet som en *implisitt* del av bedriftens ansvar, og nært knyttet til bedriftens egen

lønnsomhet, utvikling og overlevelse. Etter hvert som strukturer og prosesser i samfunnet ble mer komplekse og multinasjonale selskaper vokste fram, ble bedriftens samspill og ansvar for omgivelsene et eget begrep kalt «Corporate Social Responsibility» (CSR).

Selv om det er omstridt hva som ligger i begrepet, berører CSR næringslivets selvstendige rolle og ansvar. Diskusjonen om ansvar kan spores tilbake til amerikansk bedrifts- og ledelseslitteratur etter andre verdenskrig. I 1958 snakket Theodore Levitt om at samfunnsansvar var en oppgave for myndighetene. 12 år senere, i 1970 hevdet Milton Friedman at bedrifters bidrag til samfunnet var gjennom å ivareta kundens og eierens interesser, samt betale skatt til staten.

Begge beskriver et ideelt skille mellom stat og næringsliv, der bedriftenes hovedoppgave er økonomisk verdiskaping. Myndighetene på sin side skal regulere bedriftenes virksomhet og sørge for de grunnleggende behovene i samfunnet. Likevel, bedrifter har stor påvirkning på flere samfunnsområder annet enn å drive ren økonomisk verdiskaping. Statens evne eller ønske om å fremme positive og minske negative virkninger av næringsaktivitet er samtidig begrenset.

Tidlig CSR ble derfor formet som et moralsk krav fra omgivelsene utover statlige reguleringer. Det dreide seg om et *eksplicit* samfunnsansvar. Hva kunne bedriften gjøre for samfunnet utover sin økonomiske kjernevirksomhet? Filantropi, der man deler av bedriftens avkastning til ideelle formål, ble derfor en sentral form for CSR i USA (Carroll 1991). Det har siden blitt vanlig i Norge når næringsaktører ønsker å vise ansvar (Ditlev-Simonsen 2010).

Ideen om at bedrifter har et selvstendig samfunnsansvar utover kunders og eiers interesser, var således forbundet med økte utgifter. Det sto i kontrast til den grunnleggende økonomiske forretningsforståelsen. Bedriften skulle både ivareta eiernes krav til lønnsomhet og samfunnets krav rundt etiske spørsmål. Mange CSR-tiltak ble derfor redusert til ulike former for omdømmebygging. Enkelte har omtalt samfunnsansvar som «window-dressing» (Ditlev-Simonsen og Midttun 2011) for å skyggelegge bedriftens negative påvirkning eller betraktet det som en «smokescreen», eller «tåkelegging» for å fremme eksterne dereguleringer (Shamir 2004a/b, 2005, 2008, referert i Gond et al. 2011:5).

I dag blir samfunnsansvar gjerne forstått noe annerledes. Dette ser vi blant annet i hvordan EU definerer CSR, som «[...] the responsibility of enterprises for their impacts on society». (EU-kommisjonen 2011:6). Bedrifter er ansvarlig for deres egen påvirkning på samfunn og omgivelser. Økonomisk støtte til veldedige formål faller utenfor dette begrepet. Vi er dermed

tilbake til å oppfatte bedriftens kjernevirksomhet som sentral i samfunnsutviklingen. Jeg vil trekke fram tre sentrale perspektiver som har bidratt i en slik forståelse.

1. Det *første* kom med R. Edward Freemans «Stakeholder Theory» i 1984. Den kalles også interessentteorien, og handler om hvordan bedriften må ta initiativ og skape dialog med berørte parter internt og eksternt i utvikling av egen virksomhet. Interessenter er individer eller grupper som påvirker eller blir påvirket av en organisasjons virksomhet. Dette kan være alt fra ansatte i egen bedrift, til leverandører og kunder.
2. *Senere*, i 1987 lanserte Gro Harlem Brundtland og FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling en rapport med begrepet «Sustainable Development» eller bærekraftig utvikling. I rapporten skriver de at dette er en utvikling som «[...] meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs». (1987:41).
3. Det *tredje* og siste perspektivet kom i 1994 da John Elkington lanserte begrepet «The Triple Bottom Line». Trippelbunnlinjen viser til hvilke tre områder en bedrift er i kontakt med, påvirker og må ta hensyn til. I tillegg til det tradisjonelle økonomiske ansvaret, har bedrifter også påvirkning på og dermed også en form for ansvar for samfunn og miljø. De blir også omtalt som de tre P'ene: *People, Planet and Profit*.

De tre overnevnte perspektivene har bidratt til å operasjonalisere bedriftens samfunnsansvar. Likevel er det fremdeles et omstridt begrep. Et vanskelig spørsmål er om samfunnsansvar skal forstås som næringslivets selvstendige, *frivillige* ansvar utover eksterne reguleringer. Internasjonale eller regionale avtaler og statlige lovverk regulerer i prinsippet flere av områdene som berører bedriftenes innvirkning på omgivelsene. Samtidig opplever vi at mange selskap har en mer eller mindre direkte negativ påvirkning på samfunn og miljø. CSR som frivillig ide, skal dermed sikre at næringslivet regulerer sin egen virksomhet, der det er mangel på ekstern regulering.

Vi har etterhvert sett en større fremvekst av internasjonale nettverk, medlemsorganisasjoner og rådgivningsfirma som forsøker å regulere næringslivet ved å utvikle retningslinjer og standarder for hvordan virksomheter skal utøve samfunnsansvar. Et mangfold av aktører møtes for å diskutere spørsmålene og utvikle felles spilleregler. I 1999 ble FNs Global Compact opprettet. I dag er det blitt verdens største nettverk for samfunnsansvar. 12000 organisasjoner fra offentlig, privat og frivillig sektor har gitt sin tilslutning (unglobalcompact.org). Videre har Den internasjonale standardiseringsorganisasjonen ISO, gjennom blant annet «ISO 26000

Veiledning om samfunnsansvar» fra 2010, utarbeidet standarder for hvordan organisasjoner kan opptre sosialt ansvarlig. Likeledes har Global Reporting Initiativ (GRI) fra 1997 utviklet internasjonale rapporteringsstandarder for samfunnsansvar. I Norge ble Initiativ for Etisk Handel (IEH) stiftet i 2007. Det er en medlemsbasert organisasjon som gir råd til næringslivet om prinsipper for etisk handel.

Fra et bedriftsperspektiv handler samfunnsansvar likevel ofte om hvordan dette virker på egen ytelse og overlevelse. En del bedriftslitteratur viser hvordan samfunnsansvar skaper konkurransefortrinn og økonomisk lønnsomhet. Presise effektmålinger er vanskelig å utføre og forskningsresultatene har vært delte. Nyere undersøkelser tyder imidlertid på at flere bedrifter integrerer samfunnsansvar i kjernevirksomheten (Kiron et al. 2012), og en større studie fra Harvard Business School viser at langsiktige investeringer i samfunnsansvar er lønnsomt (Eccles et al. 2014).

Det er også gjort en del studier knyttet til bedrifters motivasjon for å vise samfunnsansvar. CSR knyttet til en indre motivasjon og omtanke for samfunn og miljø, blir ansett som *normativ*. Mens CSR-tiltak knyttet til bedre betingelser og lønnsomhet for bedriften, blir oppfattet som *instrumentell*. Selv om studier tyder på at investeringer i CSR-tiltak og -strategier ikke er en hindring, men heller en forutsetning for framtidig økonomisk lønnsomhet i bedriften, er det her interessant å legge merke til hvordan motivasjonen for samfunnsansvar kan være knyttet til dette. Vi kan fremdeles finne en instrumentell motivasjon i næringslivet. Utfordringen for bedriftene blir da å bidra til et bærekraftig samfunn og miljø for å fremme egen økonomi og overlevelse.

Som vi ser har ideen om samfunnsansvar har vært gjennom en enorm utvikling etter andre verdenskrig. Selv om begrepet kan forstås som et etisk ansvar hver enkelt har for fellesskapet, har det blitt knyttet nærmere bedriftens rolle gjennom begrepet CSR. Men begrepet kan også bli oppfattet som et politisk ansvarsområde som bør reguleres av staten, og ikke overlates til næringslivets selvregulering. I tillegg tar staten på seg selvstendige samfunnsansvarsoppgaver gjennom egen økonomisk virksomhet, det være seg offentlige anskaffelser og investeringer, men også gjennom selskaper staten har eierandel i.

Menneskerettigheter

Menneskerettighetene bygger på en ide om grunnleggende, universelle rettigheter som alle har i kraft av å være menneske. Menneskeverdet står i sentrum, det samme gjør forholdet mellom individ og makthaver. Det er ikke uvanlig å referere til FNs verdenserklæring om

menneskerettigheter fra 1948. Men ideen om at alle individer har visse grunnleggende rettigheter strekker seg tilbake i tid og berører ulike områder innen filosofi, religion, politikk og juss. Mye av tankegodset om maktfordeling og borgerrettigheter ble formet i opplysningstiden, fra slutten av 1600-tallet til den franske revolusjonen og *Erklæringen om menneskets og borgerens rettigheter* i 1789. Opplysningsfilosofer som Locke, Rousseau og Montesquieu var sentrale skikkelser i samfunnsdebatten. Og i Norge ble slike tanker skrevet inn i grunnloven fra 1814.

Etter andre verdenskrig ble menneskerettighetene løftet opp på et internasjonalt nivå. Gjennom FNs verdenserklæring om menneskerettigheter fra 1948 ble menneske-rettighetene gjort universelle. Og det var også gjennom FN at statspartene forpliktet seg til å beskytte disse. I dag finner vi et stort omfang av ulike instrumenter og ordninger som regulerer det moderne menneskerettighetssystemet. FNs to menneskerettighetskonvensjoner av 1966, den første om sivile og politiske rettigheter, den andre om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, har blitt signert og ratifisert av flere stater og adoptert gjennom nasjonal lovgivning. Det samme gjelder regionale konvensjoner, blant annet Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen fra 1950. Stadig flere konvensjoner utvikles og ratifiseres. Selv om de bare gjelder for stater som slutter seg til dem, regnes likevel alle rettighetene i Verdenserklæringen som folkerettslig bindende (Høstmælingen 2012:114).

FNs menneskerettighetsråd fra 2006 ligger under generalforsamlingen og er FNs hovedorgan i menneskerettighetsspørsmål. Deres hovedoppgave er å styrke, fremme og beskytte menneskerettighetene. De har mandat til å drøfte spørsmål om ulike tema og situasjoner i enkeltland, samt ta opp mer akutte situasjoner og større menneskerettighetsovergrep. Menneskerettighetsrådet vedtar resolusjoner og utnevner spesialrapportører og arbeidsgrupper som utreder og kartlegger aktuelle menneskerettighetsspørsmål. Videre leder FNs høykommissær for menneskerettigheter et kontor (OHCHR) som utfører sekretariatsoppgaver for menneskerettighetsrådet og har videre ansvar for å koordinere menneskerettighetsarbeidet. Høykommissæren gir omfattende veiledning og støtte til enkeltland.

FNs særorganisasjoner, og regionale organisasjoner som Europarådet, EU og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), er sentrale aktører i beskyttelsen av menneske-rettighetene. Blant FNs særorganisasjoner er Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) ansvarlig for å utvikle, overvåke og håndheve internasjonale standarder for et anstendig arbeidsliv. Internasjonale og regionale domstoler er også viktig i overvåkingen og gjennomføringen. I Den europeiske menneskerettighetsdomstol i Strasbourg, kan

enkeltpersoner gå til sak mot staten, hvis de mener den har brutt deres menneskerettigheter. Den universelle periodiske gjennomgang (UPR) er et nyere instrument opprettet av FNs generalforsamling i 2006. Her må medlemsland jevnlig rapportere til FNs menneskerettighetsråd om den nasjonale tilstanden og oppfølging av egne forpliktelser.

For at det moderne menneskerettighetssystemet skal fungere, krever det etablering av rettsikkerhet både på *internasjonalt* og *nasjonalt* nivå. I Norge skjer dette på flere områder. På regjeringens nettsider finner vi at menneskerettigheter som eget ansvarsområde hovedsakelig ligger under Utenriksdepartementet. Den norske stat har lenge vært engasjert i det internasjonale arbeidet for menneskerettigheter. Som eksempler kan Norges delegasjoner til FN, Europarådet og OSSE nevnes. Norge ble også valgt inn i Menneskerettighetsrådet for perioden 2009-2012. Staten har dessuten vært pådriver for *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, som denne oppgaven handler om (Herland og Hemsedt 2016:10). Arbeidet på nasjonalt nivå handler hovedsakelig om hvordan norske myndigheter følger internasjonale normer og regler gjennom egne nasjonale ordninger. Arbeidet er mangfoldig. Det kan være alt fra å signere internasjonale forpliktende avtaler, til å opprette egne organ som har til hensikt å fremme eller beskytte menneskerettighetene. En sentral del av arbeidet handler om hvordan vi sikrer at nasjonale lover og regler er i overensstemmelse med de internasjonale konvensjoner og avtaler Norge har sluttet seg til. Følgende punkter fra nyere norsk menneskerettighetsarbeid kan nevnes:

1. I 1999 ble Menneskerettighetsloven vedtatt som gjør sentrale konvensjoner gjeldende i norsk rett. Den ble sist endret i 2009, og slår fast at disse skal ha forrang foran norsk lovgivning der de er motstridende. Norsk høyesterett har siden tilsidesatt norsk lovgivning som konvensjonsstridig ved flere anledninger.
2. Norges ble gjennomgått for andre gang av FNs menneskerettighetsråd i april 2014, der Norge fikk 203 anbefalinger til forbedringer. Sentrale områder som Norge ble kritisert for da og ved andre anledninger tidligere er: diskriminering av asylsøkere, vold i hjemmet, mot kvinner og barn, bruken av varetektsfengsling og isolasjon, bruk av tvang i psykisk helsevern og signere/ratifisere viktige menneskerettighetsdokumenter. På det siste punktet har det vært knyttet spesielt mye oppmerksomhet til tilleggsprotokollen til Barnekonvensjonen som gir barn klagerett med tanke om prinsippet om «barnets beste».
3. I 2014, etter en lang og omstridt prosess, fikk menneskerettighetene en fremtredende plass i Grunnloven. Det er den mest omfattende endring som er gjort i norsk Grunnlov noen sinne.

4. I 2015 ble *Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter* opprettet. Det er en norsk statlig institusjon med oppgave å fremme og beskytte menneskerettighetene i tråd med Norges grunnlov, menneskerettsloven og øvrig lovgivning, internasjonale traktater og folkeretten.
5. I 2015 lanserte regjeringen *Næringsliv og menneskerettigheter. Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs veiledende prinsipper* (UD 2015).

Som vi ser peker etikken på menneskeverdets plass i samfunnet, herunder retten til liv, prinsipper om enkeltmenneskets frihet og likhet for loven. Det handler om individets grunnleggende krav uansett rettssystem. Det moderne menneskerettighetssystemet utvikles og etterleves både på internasjonalt og nasjonalt nivå. Først og fremst gjennom statspartenes samarbeid i FN, men også statens interne oppfølging av internasjonale og regionale normer og forpliktelser. Dette bidrar til å befeste statens suverenitet. På den måten står statene i et kontraktsforhold både til hverandre og til sine innbyggere innen et viktig etisk ansvarsområde. I juridisk forstand regulerer menneskerettighetene individets rettigheter overfor staten, og statens forpliktelser overfor individet. Det kan derfor være nærliggende å forstå menneskerettigheter som «[...] grunnleggende rettigheter og friheter som individene har overfor statens myndigheter og som følger av internasjonale overenskomster og praksis.» (Høstmølingen 2003:27).

Næringsliv og menneskerettigheter

Business and Human Rights (BHR) er en politisk, økonomisk og sosial bevegelse av interstatlige, statlige og ikke-statlige aktører, prosesser og ordninger, så vel som et forskningsfelt. Feltet er opptatt av statens forpliktelser for menneskerettighetene begått av tredjeparter, og ser nærmere på når og hvordan bedrifter er ansvarlige for påvirkning og brudd på disse. Mange diskuterer også hvilket ansvar bedrifter har til å rette opp menneskerettighetsbrudd begått av andre, inkludert stater. Rekkevidden av næringslivets ansvar, om næringslivet har både et *negativt* og et *positivt ansvar* med hensyn til menneskerettighetene, er derfor viktige spørsmål. Michael A. Santoro beskriver nærmere diskusjonen rundt de to ansvarstypene i forskningstidsskriftet *Journal of Human Rights*:

Business thus has both a negative duty to itself avoid human rights violations in its own operations and in its supply chain and positive duties, when possible, to help to protect victims from and remedy violations by others. (Wettstein 2009, Santoro 2010, Shue 1980, referert i Santoro 2015:155)

At næringslivet har en tilknytning til visse grunnleggende rettigheter i samfunnet er ikke ny. Ideen vokste fram med arbeiderbevegelsen under den enorme økonomiske utviklingen i Europa og USA mot slutten av 1800-tallet. Arbeidere organiserte seg gjennom fagforeninger med krav om demokratiske rettigheter og anstendige vilkår. Etter at Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) ble etablert i 1919, har arbeidet med å sikre arbeideres rettigheter ekspandert verden over. ILO er FNs internasjonale særorganisasjon for et anstendig arbeidsliv, og ILOs konvensjoner er folkerettslig bindende og regulerer de fleste felt innen arbeidslivet.

Næringslivets særskilte tilknytning og ansvar for menneskerettighetene, også utenfor arbeidslivet, er en nyere ide. Et toneangivende dokument kom fra FN etter et omfattende arbeid med å identifisere og klargjøre et sett normer for ansvarsforholdet mellom stat og næringsliv. Den 16. juni 2011 ble *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework* (UNGP) godkjent av FNs menneskerettighetsråd. FN-resolusjonen setter en ny dagsorden for næringslivsetikk. Den er en ledende internasjonal norm for bedrifters samfunnsansvar, og det første dokumentet som samlet og grundig tar for seg næringslivets forhold til menneskerettighetene.

Forskningen på området er relativt ung, men har likevel rukket å spesialisere seg til å bli et eget felt. Med tanke på at FNs prinsipper ble presentert i 2011, har området nylig blitt aktualisert. Ifølge Michael A. Santoro (2015:155-156) i artikkelen *Business and Human Rights in Historical Perspective*, konsentrerer feltet seg hovedsakelig om to spørsmål:

1. Det *første* er hvilket grunnlag næringslivet kan sies å ha moralske plikter vedrørende menneskerettighetene.
2. Det *andre* handler dreier seg om hvordan dette best kan implementeres gjennom ulike reguleringsordninger. Det kan være hvordan FN, stater, traktater og frivillige retningslinjer kan fremme næringslivets overholdelse og tilslutning til menneskerettighetsnormer.

I senere tid har det vokst fram flere institusjoner som fremmer kunnskap og forskning omkring disse spørsmålene. Den ideelle organisasjonen *Business & Human Rights Resource Centre* fra 2002 har en aktiv nettside med siste oppdateringer fra forskningsfeltet. *Institute for Business and Human Rights* fra 2009 er etter eget dømme «the leading international think tank on business and human rights» (ihrb.org). En rekke akademiske tidsskrifter er også opptatt av temaet. Det anerkjente menneskerettighetstidsskriftet *Journal of Human Rights* publiserer jevnlig artikler om dette. Det samme gjelder det nordiske tidsskriftet *The Nordic Journal of*

Human Rights, opprinnelig etablert i Norge i 1983. En egen og helt ny journal som utelukkende fokuserer på feltet, *The Business and Human Rights Journal*, ble lansert i november 2015 av Cambridge University Press. *The International Corporate Accountability Roundtable* (ICAR) fra 2010 er en koalisjon av menneskerettighetsgrupper som fokuserer på bedriftsansvar, der blant annet Human Rights Watch og Amnesty International sitter i styringsgruppen.

Eksemplene ovenfor viser et aktivt felt som har rukket å etablere seg på svært kort tid. Ulike fagdisipliner som samfunnsvitenskap, filosofi, juss og økonomi preger forskningen. Men også ideelle organisasjoner og aktivistgrupper former forståelsen og kompetansen på området. I norsk kontekst er BHR-feltet enda ferskere og ikke like fullt etablert. Det har likevel kommet flere politiske dokumenter de senere årene som tar opp bedrifters samfunnsansvar og kobler næringslivet med menneskerettigheter. Dette viser at også politiske aktører påvirker kunnskapsfeltet. De peker på behov for mer kunnskap og forskning på området.

I St.meld. nr. 10 (2008-2009:96) står det blant annet:

Forskning er en viktig kilde til objektiv og legitim kunnskap om innvirkningen av samfunnsansvar. Det er behov for forskning knyttet til metoder for måling av samfunnsmessige virkninger av bedriftenes virksomhet og metoder for ivaretagelse av samfunnsansvar. Forskning kan også belyse virkemidler for å stimulere næringslivet til å ta et mer aktivt samfunnsansvar. [...] Særegenheter ved det norske samfunn og ved norske bedrifter gjør at funn i internasjonal forskning ikke alltid kan anvendes direkte på norske forhold.

Næringslivets rolle blir nærmere beskrevet i Meld. St. 10 (2014–2015:57) om menneskerettighetene i utenrikspolitikken:

Regjeringen vil bidra aktivt til å fremme internasjonale standarder om næringsliv og menneskerettigheter, og klargjøre hvordan de kan tas i bruk innen ulike sektorer. [...] Det er behov for ytterligere kunnskap om hvilke strategier som har den beste effekten for å kartlegge og forebygge risiko for selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd.

Regjeringens politikk på området er for øvrig formulert i en rekke meldinger, retningslinjer og lovverk. Her finner vi flere referanser til næringslivets rolle som pådriver og verner av menneskerettighetene. Politikken berører alt fra regulering av private norske selskaper til norsk eksport og bistand, konkurranseutsetting av offentlige tjenester, offentlig støtte og

næringsutvikling. Det uttrykkes og forventninger til statens egen forretningsvirksomhet gjennom blant annet statlige selskaper, offentlige anskaffelser og investeringer. Under er et utvalg av meldinger som tar opp spørsmålet om menneskerettigheter overfor næringslivet:

1. Meld. St. 27 (2013–2014) Et mangfoldig og verdiskapende eierskap
2. Meld. St. 29 (2014–2015) Globalisering og handel. Muligheter og utfordringer for Norge i handelspolitikken
3. Meld. St. 26 (2016–2017) Forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2016
4. Meld. St. 5 (2017–2018) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2016, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Den 12. oktober 2015 lanserte den norske regjeringen *Næringsliv og menneskerettigheter. Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs veiledende prinsipper*. Forskningsstiftelsen Fafo ga ut to rapporter som innspill til prosessen med å utarbeide den norske handlingsplanen.

1. Den første, *Statens plikt til å beskytte. Kartleggings- og avviksanalysen som grunnlag for nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs Guiding Principles on Business and Human Rights*, er skrevet av Mark Taylor i 2013 og er en kartlegging av virkemidler norske myndigheter anvender for å sikre at menneskerettighetene blir respektert i næringslivet, og en analyse av avvik med henblikk på FNs veiledende prinsipper.
2. Den andre rapporten kalt *Statens plikt til å beskytte menneskerettighetene. En analyse av nasjonale handlingsplaner for oppfølging av FNs veiledende prinsipper for menneskerettigheter og næringsliv* og er skrevet av Kristin Jesnes i 2014. Det er en analyse av hvordan de nasjonale handlingsplanene som til da var utgitt «[...] kan bidra til og sørge for at næringslivet respekterer menneskerettighetene.» (ibid:24).

I august 2017 kom også evalueringsrapporten *Assessment of Existing National Action Plans (NAPS) on Business and Human Rights* (ICAR, ECCJ, og Dejusitica) ut. Den tar for seg prosessen bak og innholdet i flere nasjonale handlingsplaner, deriblant den norske.

FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter

FNs veiledende prinsipper (UNGP) fra 2011 er en forlengelse av FNs spesialrepresentant Ruggie sin rapport fra 2008 *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*. Rammeverket hviler på tre pilarer:

4. Protect: Statens plikt til å beskytte menneskerettighetene (prinsipp 1–10)

5. Respect: Selskapers ansvar for å respektere menneskerettighetene (prinsipp 11–24)
6. Remedy: Statens og næringslivets ansvar for å rette opp igjen menneskerettighetsbrudd og sikre effektiv tilgang til rettslige og ikke-rettslige klageordninger (prinsipp 25-31)

UNGP består av 31 prinsipper som forteller hvordan rammeverket skal følges opp og gjennomføres, slik Ruggie (2014:9) skriver: «The Protect, Respect and Remedy Framework addresses *what* should be done to move in this direction; the Guiding Principles show *how*.». Prinsippene er ikke en ny internasjonal norm eller forpliktelse, men kan forstås som et forsøk på å forene statens og næringslivets ulike og overlappende reguleringsfelt. I introduksjonkapittelet uttrykker Ruggie følgende:

The Guiding Principles' normative contribution lies not in the creation of new international law obligations but in elaborating the implications of existing standards and practices for States and businesses; integrating them within a single, logically coherent and comprehensive template; and identifying where the current regime falls short and how it should be improved. (UN 2011:5).

Det første prinsippet handler om statens grunnleggende forpliktelser til å beskytte:

States must protect against human rights abuse within their territory and/or jurisdiction by third parties, including business enterprises. This requires taking appropriate steps to prevent, investigate, punish and redress such abuse through effective policies, legislation, regulations and adjudication. (ibid:3)

Selv om staten ikke er direkte ansvarlig for menneskerettighetsovergrep fra private aktører, kan det bryte med internasjonal menneskerettighetslov om den ikke foretar nødvendige handlinger for å beskytte personer gjennom å forebygge, etterforske, straffeforfølge og gjenopprette slike krenkelser (ibid.). Generelt er det også slik at stater har et grunnleggende ansvar for rettighetene til egne innbyggere. Likevel er det sterke grunner for at staten setter klare forventninger til selskaper som opererer utenfor eget territorium og/eller jurisdiksjon, spesielt når staten selv eier eller støtter virksomheten.

I det 11. prinsippet uttrykkes næringslivets grunnleggende ansvar for å respektere:

Business enterprises should respect human rights. This means that they should avoid infringing on the human rights of others and should address adverse human rights impacts with which they are involved. (ibid:13)

Alle selskaper har et ansvar for aktivt å unngå å bli involvert i menneskerettighetskrenkelser. Det gjelder både bedriftens egen og forretningsforbindelsers negative påvirkning. Bedrifter har og et ansvar utover nasjonal lovgivning når de opererer i stater som ikke sikrer menneskerettighetene. Her gjelder først og fremst Verdenserklæringen om menneskerettighetene (1948), FNs to konvensjoner (1966) om henholdsvis økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter samt politiske og sivile rettigheter, og ILOs kjernekonvensjoner som følger av ILOs erklæring om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet (1998). Ifølge de veiledende prinsippene må selskaper ha på plass retningslinjer og prosesser i forhold til egen kapasitet og situasjon gjennom 1) en erklæring om å respektere menneskerettighetene, 2) aktsomhetsprosedyrer for å unngå krenkelser, og 3) prosesser for å håndtere eventuelle krenkelser de er involvert i.

Det 25. prinsippet beskriver statens og næringslivets grunnleggende ansvar for å *rette opp* igjen krenkelser:

As part of their duty to protect against business-related human rights abuse, States must take appropriate steps to ensure, through judicial, administrative, legislative or other appropriate means, that when such abuses occur within their territory and/or jurisdiction those affected have access to effective remedy.

Selv om stater og bedrifter følger sitt ansvar for å beskytte og respektere, peker den tredje pilaren på et delt ansvar for å rette opp igjen hvis noen likevel har fått krenket sine rettigheter. Dersom virksomheten fører til brudd på menneskerettighetene, skal staten og bedriften sørge for at de som er berørt har tilgang til effektive og tilgjengelige klageordninger. Et tregt, kostbart eller utilgjengelig rettssystem er dermed ikke godt nok.

Den norske handlingsplanen

Formålet med regjeringens handlingsplan fra 2015 er tredelt. Det er et hovedformål å følge opp FNs veiledende prinsipper og fremme næringslivets ansvar for menneskerettighetene. Videre er det et mål om å skape jevnere betingelser for næringslivet. Til slutt ønsker regjeringen å etablere en samstemt politikk på området.

Etiske vurderinger og handlingsprinsipper bak næringslivets menneskerettighetsansvar

Under den andre pilaren i FNs veiledende prinsipper finner vi ulike *etiske vurderinger* bak næringslivets ansvar for menneskerettighetene. Studien har funnet ulike kategorier for hvordan

næringslivets ansvar vurderes i den norske handlingsplanen. Dette kan oppsummeres i to hovedpunkt.

For det *første* er handlingsplanen en del av statens internasjonale forpliktelse til å beskytte individer mot overgrep innen egen jurisdiksjon. Den viser til at næringsvirksomhet i Norge er bundet av norsk lovverk. Utenfor Norge stiller regjeringen forventinger til at norske selskaper følger de internasjonale menneskerettighetene, uavhengig av om nasjonal lovgivning forplikter til det. Disse forventningene er størst for store selskaper og for statseide selskaper. Handlingsplanen understreker at næringslivet har et selvstendig ansvar. Samtidig forbinder planen menneskerettighetene med sosiale og miljømessige utfordringer gjennom samfunnsansvarsbegrepet, og skriver at selskapene selv må vurdere hvor mye ressurser de bør bruke på dette arbeidet. Vi finner og et økonomisk ansvar i bruken av begrepet «bærekraftig næringsliv».

For det *andre* dreier FNs prinsipper seg om at næringslivet *respekterer* menneskerettighetene. Det betyr at selskaper unngår å krenke andres rettigheter gjennom egen virksomhet. Det knyttes således til et *negativt* ansvar om «do no harm». Ansvarer gjelder både det som kan knyttes direkte til selskapets egen virksomhet, produkter og tjenester, men også *medvirkning* til menneskerettighetsovergrep gjennom selskapets forretningsforbindelser. I handlingsplanen forbindes næringslivets ansvar også til en *positiv* påvirkning på menneskerettighetene gjennom uttrykk som «bidra til å løse globale utfordringer» og «sosial og bærekraftig økonomisk utvikling». Det er uklart hvordan handlingsplanen vektlegger rekkevidden av ansvaret når de skriver at dette ikke må forstås som at «[...] et selskap dermed også har et medvirkningsansvar for forretningsforbindelsers uheldige praksis» (ibid:32).

Videre følger også noen *handlingsprinsipper* for næringslivet. I følge FNs veiledende prinsipper bør næringslivet også vite og vise at de respekterer menneskerettighetene gjennom å ha på plass visse retningslinjer og prosesser. Prinsipp 15 (FN 2011:15-16), sier at selskaper bør ha en erklæring om å respektere menneskerettighetene, ha aktsomhetsvurderinger for å unngå å krenkelser, og til slutt prosedyrer for å rette opp mulig negativ påvirkning på menneskerettighetene. Aktsomhetsvurderinger, eller såkalt *Human Rights Due Diligence* (HRDD), er det mest sentrale handlingsprinsippet for å unngå krenkelser. Det handler om hvordan selskaper identifiserer, forebygger, reduserer og gjør rede for hvordan de håndterer sin innvirkning på menneskerettighetene. Det er en aktiv og kontinuerlig risikotilnærming i henhold til selskapets størrelse og kontekst. Selskapene bør basere tiltakene på interessentdialoger, måle om de har en bedringseffekt for berørte parter, og kunne rapportere

tilstrekkelig om hvordan risiko blir håndtert. De mest alvorlige krenkelsene skal prioriteres, både når det gjelder å forebygge og håndtere negativ påvirkning.

I den norske handlingsplanen uttrykker regjeringen støtte til dette handlingsprinsippet. Samtidig forventer regjeringen at bedrifter benytter seg av to andre prinsipp, «følg eller forklar» og vesentlighetsprinsippet, og skriver at disse to skal være rådende. Disse er ikke basert på FNs veiledende prinsipper og HRDD, men handlingsplanen viser til at prinsippene er omtalt i Eierskapsmeldingen (Meld. St. 27 2013–2014). Prinsippet om «følg eller forklar» beskriver regjeringen på følgende måte:

Prinsippet om «følg eller forklar» innebærer at styrene, dersom selskapenes praksis avviker fra statens forventninger, som det i noen tilfeller kan være gode grunner for, forventes å begrunne slike avvik. (UD 2015:21).

Om vesentlighetsprinsippet står det skrevet:

Vesentlighetsprinsippet knytter seg til at selskapene både arbeider med og rapporterer om de forhold som er sentrale for virksomhetens innvirkning på mennesker, samfunn, klima og miljø. (ibid:21).

Hvordan blir næringslivets menneskerettighetsansvar regulert?

Den nasjonale handlingsplanen følger opp FNs veiledende prinsipper med tiltak og initiativ som regulerer næringslivets ansvar for menneskerettighetene. Regjeringen fremmer både eksisterende og kommende reguleringsinitiativ. Handlingsplanen vektlegger statens rolle som lovgiver, rådgiver og tilrettelegger og fremmer en kombinasjon av krav og forventinger til bedrifters aktsomhetsvurderinger

Tiltakene i handlingsplanen tar sikte på å «[...] legge best mulig til rette for at det skal være enkelt for næringslivet å unngå menneskerettighetskrenkelser (ibid:14)». De fleste viser hvordan norske myndigheter jobber på området, og fremmer på den måten FNs prinsipper overfor næringslivet. Samlet sett kan de bidra til formålet om en samstemt politikk. Tiltaket om å opprette en tverrdepartemental arbeidsgruppe for oppfølging av handlingsplanen og relevante internasjonale vedtak, er et eksempel på det.

Det er få konkrete beskrivelser for hvordan det enkelte selskap skal handle og rapportere for å unngå å krenke andres rettigheter. Det vises til regnskapsloven og eierskapsmeldingen, men disse retter seg ikke mot alle bedrifter. I en del tilfeller er det og uklart hvilke rapporteringsstandarder næringslivet skal følge. Det vises til tre internasjonalt anerkjente

standarder Norge støtter, UNGP Reporting Framework (2015), FNs Global Compact og Global Reporting Initiative (GRI), men myndighetene stiller få krav til rapportering av selskapers aktsomhetsvurderinger.

Det stilles flere forventninger til næringslivet i forbindelse med økonomisk støtte, konkurranseutsetting av tjenester og offentlige anskaffelser. Her formulerer handlingsplanen likevel få konkrete krav til aktsomhetsvurderinger. Et par eksempler er samarbeidet mellom GIEK og Eksportkreditt Norge AS, samt beskrivelsen av Innovasjon Norges prosedyrer for søknader om finansiering. Det tyder her på at det kan være vanskeligere for bedrifter å få tilgang på offentlige kontrakter eller midler dersom de ikke respekterer menneskerettighetene. Det nye anskaffelsesregelverket og forventingsdokumentet til Statens Pensjonsfond Utland demonstrerer også at menneskerettighetshensyn kan bli bedre ivaretatt. Et eksempel som ikke blir nevnt er Nordfund som investerer betydelige offentlige midler over bistandsbudsjettet til bærekraftig næringsutvikling i fattige land, flere der menneskerettighetene er dårlig sikret. Det kan bety at det stilles forskjellige krav og forventninger til selskaper i ulike sektorer og næringer. På dette punktet viser ikke handlingsplanen at politikkområdet og praksisen overfor selskaper er samstemt.

Handlingsplanen referer også til en rekke lovverk og forskrifter som berører næringslivets menneskerettighetsansvar. Her er det formulert visse krav som hovedsakelig retter seg mot bedrifter som opererer i Norge. Det vises til menneskerettighetsloven og endringer i den norske grunnloven i 2014 (UD 2015:13). Videre refereres det til regnskapsloven, arbeidsmiljøloven, likestillingsloven, miljøinformasjonsloven, naturmangfoldloven, forurensningsloven, klimakvoteloven og mineralloven (ibid.). Selv om lovverket gir gode forutsetninger for menneskerettighetene i Norge, blir det ikke konkretisert hvordan lovverket forbindes til bedrifters aktsomhetsprosedyrer spesielt. Regjeringen skriver at enkelte lovendringer kan bli vurdert i lys av FNs veiledende prinsipper.

For norske bedrifter som opererer utenfor Norge, spesielt i utsatte områder, ønsker regjeringen å være en støtte gjennom veiledning og råd i forbindelse med ulike utfordringer bedrifter møter på. Det er foreslått å opprette et veiledningssenter som skal bidra til enhetlig veiledning. Det er også lagt opp til dialog med selskaper staten har en direkte eierandel i. Til slutt er det viktig for regjeringen å styrke kompetansen i statsforvaltningen og fremme menneskerettighetene gjennom diplomati og i internasjonale fora. Dette kan bidra til jevnere rammebetingelser for næringslivet. På neste side er en skjematisk oversikt over analysen av handlingsplanen.

Figur 7.2 Oversikt over analysen av handlingsplanen

Etisk dimensjon <i>Hva betyr det at næringslivet har et ansvar for menneskerettighetene?</i>	Etiske vurderinger	1. Næringslivet har et selvstendig ansvar for å respektere internasjonale menneskerettigheter utover hva som følger av lokale lover og regler. 2. Knyttes til et negativt ansvar for å unngå menneskerettighetskrenkelser og et positivt ansvar for å bidra til en sosial og bærekraftig økonomisk utvikling 3. Knyttes til selskapers egen virksomhet. Uklart hva selskapers medvirkningsansvar innebærer.
	Handlingsprinsipper	4. Få konkrete beskrivelser av bedriftens aktsomhetsvurderinger. 5. Viser både til FNs Human Rights Due Diligence, og til regjeringens «følg eller forklar» og vesentlighetsprinsippet. 6. Uklart hvilken standard bedrifter skal følge. 7. Selskapers aktsomhet gjennom egen vurdering av risiko for krenkelser opp mot situasjon og ressurser.

Styringsdimensjon <i>Hvordan blir ansvarsområdet regulert gjennom regjeringens handlingsplan?</i>	Krav og forventninger til at bedrifter gjennomfører aktsomhetsvurderinger	8. Stiller en kombinasjon av krav og forventninger gjennom ulike virkemidler for å regulere næringslivets ansvar. 9. Viser til lovkrav rettet mot virksomhet i Norge 10. Stiller forventninger til norske selskaper som opererer i utlandet. 11. Flere forventninger gjennom statens egen forretningsvirksomhet og til store ressurssterke selskap i utsatte områder. 12. Ulike krav og forventninger til ulike bedrifter. 13. Vil samtidig følge utviklingen på området og vurdere tiltak og endringer 14. Tiltak om å opprette en tverrdepartemental arbeidsgruppe og et veiledningssenter for næringslivets samfunnsansvar
--	--	---

Litteratur

- Carroll, A. B. (1991.) *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*. Business Horizons.
- Crane et al (2008). *The Corporate Social Responsibility Agenda*. The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility.
- Crane et al (2008). *The Oxford handbook of corporate social responsibility*. Oxford University Press.
- Ditlev-Simonsen, C (2010). *Bedrifter støtte til frivillige organisasjoner*. Praktisk økonomi og finans, (1/2010): 90–99.
- Ditlev-Simonsen, C. og Midttun, A. (2011). *What motivates managers to pursue corporate responsibility? A survey among key stakeholders*. Corporate Social Responsibility & Environmental Management, 18 (1): 25–38.
- Eccles et. al. (2014). *The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance*. Harvard Business School.
- Initiativ for etisk handel (2013). *En veileder for bedrifter. Aktsomhetsvurdering med hensyn til menneskerettigheter i globale leverandørkjeder*. Initiativ for etisk handel, med støtte fra Utenriksdepartement.
- Elkington, J. (1998). *Cannibals with forks. The triple bottom line of the 21st century business*. Gabriola Island, British Columbia: New Society Publishers.
- EU-kommisjonen (2011). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *A renewed. EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility*. COM (2011) 681 final.
- Finansdepartementet (2012). *Prop. 48 L (2012-2013) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (rapportering om samfunnsansvar mv.)*. Oslo, Finansdepartementet.
- Freeman, R. Edward (1984). *Strategic Management: A stakeholder approach*. Pitman.
- Friedman, M. (1970). *The social responsibility of business is to increase its profits*. The New York Time Magazine, 13. september.
- Gallie, W. B. *Essentially Contested Concepts*. Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 56 (1955 - 1956).
- Gond et al (2011). *The government of self-regulation: on the comparative dynamics of corporate social responsibility*.
- Hessevik, A. (2014). *Regulering av samfunnsansvar i norske klesbedrifter. En sammenlignende casestudie av norske klesbedrifter og hvordan ulike aktører regulerer deres policyer for samfunnsansvar*. Masteroppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap.
- Høstmælingen N. (2012). *Internasjonale menneskerettigheter*. Universitetsforlaget.
- ISO 26000 (2010). *Veiledning om samfunnsansvar*.
- Jensen, T Ø (2010). *Passivisert stat, politisert marked. Utviklingstrekk i marked og styring*. I: Madsen, O J og S A Andersen (red) *Markedets Framtid*, Cappelen Damm (s 79-112).

- Jesnes K. (2014). *Statens plikt til å beskytte menneskerettighetene. En analyse av nasjonale handlingsplaner for oppfølging av FNs veiledende prinsipper for menneskerettigheter og næringsliv*. Fafo.
- Jørgensen, S. & Pedersen, L. J. T. (2013). *Ansvarlig og lønnsom: Strategier for ansvarlige forretningsmodeller*. Cappelen Damm akademisk.
- Kiron et al. (2012). *Sustainability nears a tipping point*, MIT Sloan Management Review.
- Levitt, T. (1958). *The dangers of social responsibility*, Harvard Business Review 36.
- Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) (1998).
- Lov om straff (straffeloven) (2005).
- Meld. St. 27 (2013–2014) *Et mangfoldig og verdiskapende eierskap*. Det kongelige nærings- og fiskeridepartement.
- Meld. St. 10 (2014–2015) *Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken*. Utenriksdepartementet.
- Meld. St. 29 (2014–2015) *Globalisering og handel — Muligheter og utfordringer for Norge i handelspolitikken*. Utenriksdepartementet.
- Meld. St. 26 (2016–2017) *Forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2016*. Finansdepartementet.
- Meld. St. 5 (2017–2018). *Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2016, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*
- Nolan & Anderson (2015). *Applied Operational Excellence for the Oil, Gas, and Process Industries*. Gulf Professional Publishing.
- O'brien et al (2016) *National Action Plans: Current Status and Future Prospects for a New Business and Human Rights Governance Tool*. Business and Human Rights Journal 1(1) 2015, pp.117-126.
- Okoye, Adaeze (2009). *Theorising Corporate Social Responsibility as an Essentially Contested Concept: Is a Definition Necessary?* Journal of Business Ethics, 89:613-627.
- Reinecke & Ansari (2015). *Taming Wicked Problems The Role of Framing in the Construction of Corporate Social Responsibility*. Journal of Management Studies.
- Shamir, R. (2005). *Mind the gap: Commodifying corporate social responsibility*. Symbolic Interaction, 28:229-253.
- St.meld. nr. 10 (2008–2009). *Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi*
- Taylor M. B. (2013) *Kartleggings- og avviksanalysen: Statens plikt til å beskytte. Kartleggings- og avviksanalysen som grunnlag for nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs Guiding Principles on Business and Human Rights*. Fafo.
- Utenriksdepartementet (2015). *Næringsliv og menneskerettigheter. Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs veiledende prinsipper*.
- UN Human Rights Council (2011). Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*. A/HRC/17/31.
- UN World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press. p. 27. ISBN 019282080X.

UN Committee on Economic, Social and Cultural rights (2013). *The fifth periodic report of Norway*. E/C.12/NOR/CO/5,2.

Nettsider og avisartikler

Global Compact Nordic Network. Hentet 30.11.17 fra www.gcnordic.net

In Context (2006) *Global Corporate Responsibility Trends*. London: Context. Hentet 30.11.2017 fra <http://www.contextsustainability.com/downloads/InContext2006.pdf>

ICAR, ECCJ, og Dejustica (2017). *Assessment of Existing National Action Plans (NAPS) on Business and Human Rights*. Hentet 30.11.2017 fra <https://static1.squarespace.com/static/583f3fca725e25fcd45aa446/t/599c543ae9bdfd40b5b6f055/1503417406364/NAP+Assessment+Aug+2017+FINAL.pdf>

Regjeringen. Nasjonal handlingsplan for næringsliv og menneskerettigheter. Pressemelding 12.10.2015. Hentet 30.11.2017 fra https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/plan_mr/id2457726/

Ruggie, J. (2008) *Protect, Respect and Remedy*, Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business remedies, A/HRC/8/5 / 7. Hentet 30.11.2017 fra https://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUK_EwiE3_vJx-jXAhXJB5oKHcOxAgQQFghBMAM&url=http%3A%2F%2Fwww2.ohchr.org%2Fenglish%2Fbodies%2Fhrcouncil%2Fdocs%2F8session%2FA-HRC-8-5.doc&usg=AOvVaw0QDLl2Qrd7mtFipliXidAD

UN (2011) *The Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the "Protect, Respect and Remedy" Framework*. Hentet 31.12.2017 fra http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

UN Global Compact (2012) *The Ten Principles*. Hentet 30.11.2017 fra <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

Vedlegg c.

Holdninger til etikk hos ØkAdm-studenter over 10 år ved HiB 2006-2016

Ved HiB er det gjennomført en kartlegging av holdninger, faglige interesser, biografi interesser og planer for fremtiden. For kullene er spørsmålene stilt ca. 1 mnd ute i studieløpet i 1. klasse. Etter vår vurdering er således studentene i begrenset grad eksponert for vår undervisning. Hvert kull hadde på undersøkelsestidspunkt mellom 100 og 130 aktive studenter.

Data viser en omvendt U-kurve over tid (Tabell 3 og 5). De viser også forskjeller mellom kjønn som noen år er signifikant forskjellig (Tabell 3b) og i perioden mellom 2009 og 2015 (Tabell 5).

Tabell 1: Antall studenter som svarte hvert år i undersøkelsen

Yr År undersøkelsen ble gjennomført

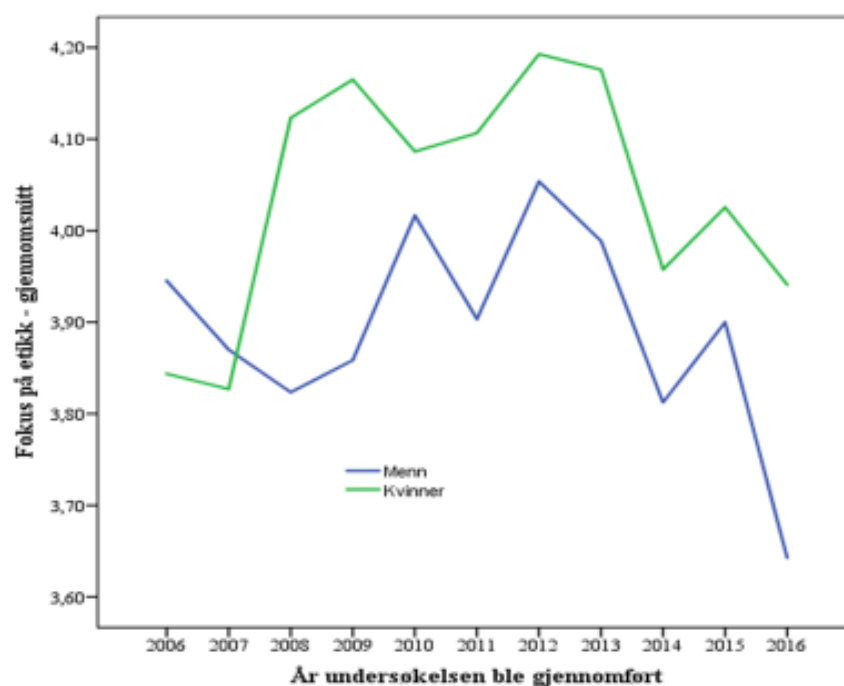
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2006	65	7,0	7,0	7,0
	2007	64	6,9	6,9	13,9
	2008	104	11,2	11,2	25,1
	2009	94	10,1	10,1	35,2
	2010	85	9,1	9,1	44,3
	2011	105	11,3	11,3	55,7
	2012	79	8,5	8,5	64,2
	2013	103	11,1	11,1	75,2
	2014	88	9,5	9,5	84,7
	2015	80	8,6	8,6	93,3
	2016	62	6,7	6,7	100,0
	Total	929	100,0	100,0	

Tabell 2: Spørsmål som inngår i samlevariabelen for holdninger til etikk

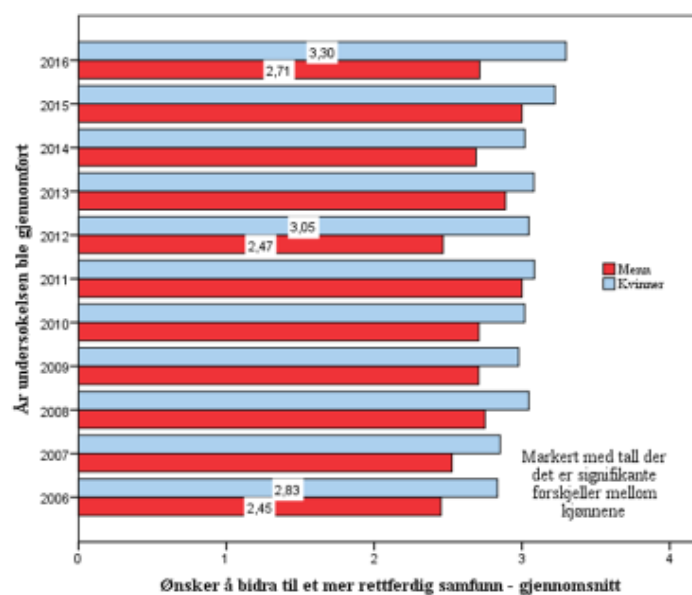
I hvilken grad mener du at følgende bør vektlegges i studiet for at du skal bli en god medarbeider?

Svaralternativ i skala 1 til 5	N	gj.sn.	st.av.			
Toleranse, evne til å verdsette ulike synspunkter	920	4.09	0.71	1.00		
Etisk vurderingsevne	919	4.01	0.73	0.44	1.00	
Evne til innlevelse i andre menneskers situasjon	920	3.85	0.77	0.46	0.59	1.00
Verdier og holdninger	918	4.03	0.76	0.39	0.50	0.51
<i>Cronbach alfa 0,79</i>						

Tabell 3a: Holdninger til etikk etter kjønn over tid

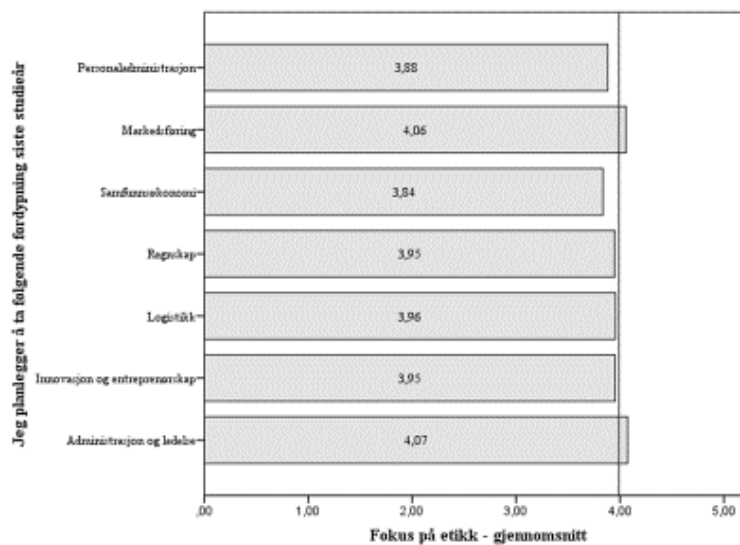
Tabell 3b: Holdninger til etikk etter kjønn over tid – signifikante forskjeller

8

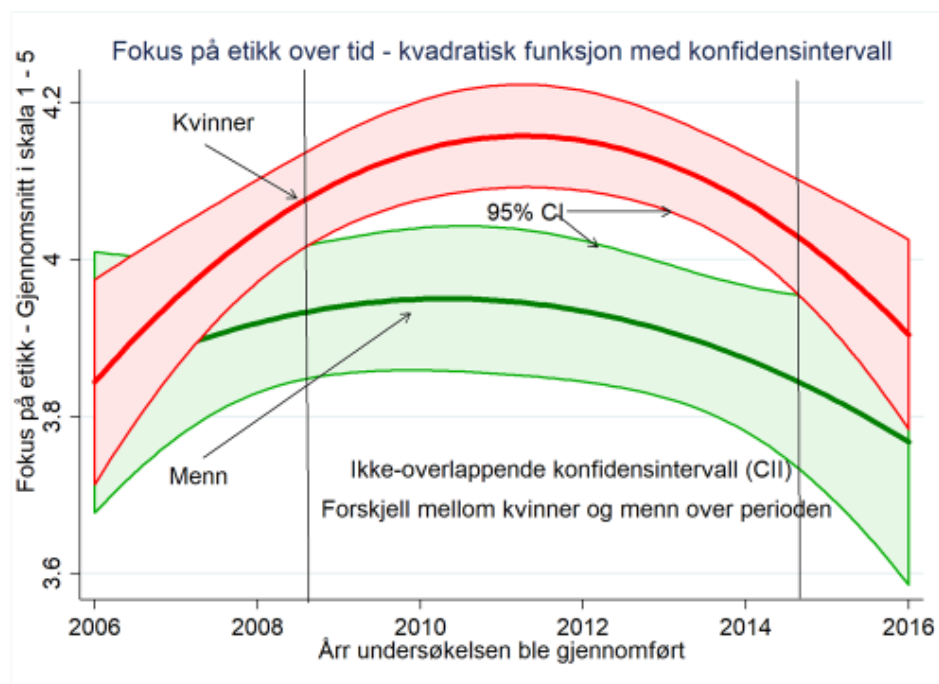
Tabell 4: Holdninger til etikk etter faglig orientering

Over alle 10 år – ingen forskjeller over fag

7

Tabell 5: Holdninger til etikk over tid etter kjønn med konfidensintervall

9

Vedlegg d: Eksempel på etikkdager

Etikkdager

Tid for FNs bærekraftsmål

Campus Kronstad uke 15

Åpent for studenter, lærere og andre interesserte

Tirsdag 10. april

- Campus Kronstad, Aud 15 (F117)**
- 08.15 *Etikk og samfunnsansvar - intro*
Tom Skauge, HVL
- Campus Kronstad, Aud 2**
- 10.15 *Åpning av etikkdagene*
Dekan Geir Anton Johansen, FIN
- 10.25 *FNs bærekraftsmål*
Inge Herman Rydland,
Utenriksdepartementet
- 10.45 *Grønn fergerevolusjon*
Håkon Rasmussen,
Samferdselssjef
Hordaland Fylkeskommune
- 11.05 *Pause*
- 11.20 *Hvilket ansvar har du?*
Hans Petter Graver, UiO
- 11.40 *Korrupsjon: Lov, norm og praksis*
Tina Søreide, HVL og NHH
- 12.00 *Lunsj*
- Campus Kronstad, Mimes brønn**
- 13.00 *Skatt, skjulte penger og skatteparadis.*
Sigrid Klæboe Jacobsen,
Tax Justice Network-Norge
- 13.20 *Er solenergi fremtiden?*
Dhayalan Velauthapillai, HVL
- 13.40 *Etiske kjøreregler i globaleselskap.*
- Erfaringer fra en logistikkjгант
Kuehne+Nagel KG
Leif Arne Strømme,
Senior Vice President
Projects / Oil & Gas
- 14.00 *Pause*
- 14.15 *Konkurransetilsynet. Verdier,
lovgrunnlag og arbeidsmåter*
Kjell J. Sunnevåg
- 14.25 *Hvor bærekraftig er oljefondet?*
Tom Skauge, HVL
- 14.45 *Avslutning*
Dekan Anne Isabelle Robbestad, FØS

Torsdag 12. april

- Campus Kronstad, Aud 2**
- 10.15 *Etikk og samfunnsansvar - intro*
Kari Heggstad, HVL
- 12.00 *Pause*
- 12.15 *Sosialt entreprenørskap*
Jill Loga, HVL
- 12.35 *Energi med bærekraft*
Finn Gunnar Nilsen, UiB
- 12.55 *Pause*
- 13.15 *Fergerevolusjonen*
Marie Engelsen Launes,
NCE Maritime CleanTech
- 13.25 *Bærekraftige forretningsmodeller*
Lars Jacob Tynes Pedersen, NHH
- 14.00 *Avslutning*

Arrangører:
Fakultet for ingeniør- og naturvitenskap (FIN)
Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap (FØS)
Institutt for økonomi og administrasjon
i samarbeid med Profesjonsetisk nettverk i Norge

Etikkdager 2018

Vedlegg e:

Studentpresentasjon på HVL sine Bærekraftsdager 18.4.19:

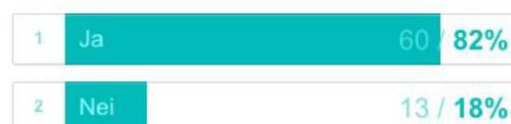

82%

Want to learn more!

Ønsker du muligheten til å lære om bærekraftig utvikling på HVL?

73 av 73 personer svarte på dette spørsmålet

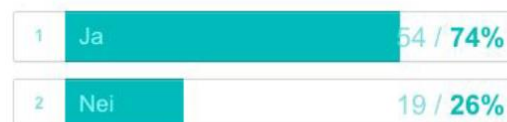

74%

Want to help support and participate!

Ønsker du å støtte og delta i arbeid for å forbedre bærekraften på HVL?

73 av 73 personer svarte på dette spørsmålet

Vedlegg f:

Norsif-medlemsorganisasjoner per april 2017

(Denne medlemslisten reflekterer hvem som var medlemsorganisasjoner da undersøkelsen til Thornam & Prytz (2017) ble gjennomført.)

Medlemmer per april 2017:

Alfred Berg
Argentum
CARN Capital
Centragruppen
Cultura Bank
Danske Capital
DNB
DNV GL
DNV GL Pensjonskasse
EY
Fellesordningen for AFP
Finansdepartementet
Folketrygdfondet
Formuesforvaltning
Gjensidigestiftelsen
Grieg Investor
Handelsbanken
Holberg Fondene
KLP
MP Pensjon

MSCI
Norges Bank Investment Management
Nordea
Odin
Oslo Børs
Oslo Pensjonsforsikring
OVF
Pareto Asset Management
Pensjonskasseforeningen
PwC
responsAbility
Skandiabanken
SpareBank 1 Forsikring
Sparebankstiftelsen DNB
Statnett SFs Pensjonskasse
Storebrand
Sustainalytics
Unifor